

Veselin Djuretić

Seljaštvo u februarskoj i oktobarskoj revoluciji

1917. godine Rusiju su potresla dva velika udara gnjeva. U februarском razriješene su protivrječnosti izazvane agrarnim i drugim reformama XIX. vijeka i zaoštrene poslije prve ruske revolucije 1905—1907. godine. Oktobarski udar bio je izraz i rasplet poslijefebruarskih protivrječnosti, ovaploćenje koncepcija onih snaga koje su bile razočarane u kompromisnost i nedosljednost Februara prema osnovnim pitanjima svake revolucije. Prvi udar je izvukao mase na ulice, a drugi sa ulica na stepske prostore. Prvi je stao na pola puta, ograničen zahtjevima klasnog bića nosilaca, drugi je išao do kraja, u interesu onih koji nisu imali šta da izgube. Svjetski rat bio je »svjetski režiser« čitavog procesa koji je razgolotio nedosljednost jednih (buržoaskih i malogradjanskih partija) i potvrdio dosljednost drugih (boljševika) prema osnovnim pitanjima ruskog društva.

I u februarskoj i u oktobarskoj revoluciji seljaštvo je zajedno sa proleterijatom bila osnovna snaga. Dok je u prvom slučaju ono manje više iskorišćeno i izgubljeno u političkim kompromisima, u drugom slučaju ono je od početka sistematski vodjeno u procesu rušenja osnova buržoasko-spahijske eksploatacije. A to je bio proces i njegovog revolucionisanja.

U sovjetskoj historiografiji pitanjima seljačkog pokreta posvećivana je velika pažnja (uglavnom u vezi obrade revolucionarnog procesa u cjelini), pri čemu su radovi Lenjina činili i čine glavnu metodološko-teoretsku i istorijsku osnovu. Najviše je obradjeno ekonomsko, političko i kulturno stanje ruskog sela do revolucije, pitanje odnosa gradjanskih političkih partija i boljševika prema seljaštvu u periodu februarske i oktobarske revolucije i, posebno agrarna politika u tom periodu. Medju tim djelima posebno treba istaći dvotomnu knjigu P. N. Peršina »Agrarna revolucija u Rusiji«.

Naš je cilj da koristeći se tekovinama sovjetske istorijske nauke, publikovanim i djelomično na nepublikovanim izvorima damo pregled ovog problema u cjelini, u okviru februarskog i oktobarskog revolucionarnog procesa. Osnovnu oblast našeg interesovanja predstavljala je centralna republika SSSR — Ruska Federativna Sovjetska Socijalistička Republika, u kojoj je počeo i formirao se socijalistički revolucionarni proces.

Još u prvoj polovini XIX. vijeka seljačko pitanje počinje izmicati oficijelnoj kontroli, pod uticajem reformnog talasa koji je dolazio iz buržoasko-demokratske Evrope. Kreposnička Rusija bila je prezrela za reforme i njena zgrada brzo počinje pucati pod udarcima kapitalističkih robno-novčanih odnosa. Krimski rat najbolje je pokazao njenu trulost. Zato je ukidanje kreposnog prava 1861. godine bila sudbonosna odluka ruskog samodržavlja.

Period koji je slijedio obilježen je dosta brzim razvitkom kapitalizma, prije svega industrije. To je izazvalo promjenu odnosa klasnih snaga, starim klasama —

spahijama i seljacima, priključuju se nove — buržoazija i proletarijat. Reforma iz 1861. godine nije bila dosledna pa će rusko društvo dugo biti društvo velikih kompromisa. Ona se realizuje u interesu održavanja starih privilegija spahija. Seljaci su prilikom »oslobodjenja« opljačkani, više od jedne petine zemlje koju su ranije obradivali spahije su uzeli za sebe, ostali dio seljaci su dužni bili otkupiti tri puta skuplje. Dakle, reforma nije riješila dosljedno osnovno pitanje — agrarno. Spahije na čelu sa carem — najvećim spahijom, sačuvali su ogromne zemljišne posjede; seljaci su bili dužni raditi kao arendatori na njihovoj zemlji, pod najtežim uslovima: svojim konjima obradivati spahijsku zemlju i davati jednu polovinu roda. Samo pod pritiskom prve ruske revolucije carska vlada ukida otkup.

Brzi razvoj kapitalističke privrede zahvatio je i selo; njegova privreda sve više se potčinjava tržištu. Selo se raslojava — izdvajaju se »kulaci« (seoska buržoazija) i sirotinja (»seoski proleter« i »poluproleter«), kako ih je nazivao Lenjin. Po popisu iz 1897. godine Rusija je imala 125,600.000 stanovnika, pri čemu su seljaci činili osnovnu masu (među njima dvije trećine bili su siromašni). Gotovo jednu petinu stanovništva činili su radnici sa svojim porodicama, približno toliko bilo je bogatih — kulaka, vlasnika malih preduzeća, buržoaske inteligencije, činovnika i dr. Oko 2 % činila je krupna buržoazija, spahije i viši činovnici.¹

Naročito so bili teški ostaci kreposništva u društvenom i političkom životu zemlje. Carska monarhija u suštini je bila diktatura spahija, revnosno podržavana od crkve. Kulturne prilike bile su teške — krajem XIX i početkom XX vijeka na škole je trošeno samo 80 kopejki na jednog čovjeka.² Nacionalne kulture mnogih neruskih naroda podvrgavane su svirepom gonjenju, zabranjivano je izdavanje knjiga i novina na nacionalnim jezicima.

Prva ruska revolucija 1905—1907. godine bila je izraz gnjeva onih koji su probudjeni reformama postali svjesni društvenih nepravdi i kompromisa na njihov račun. To je, u prvom redu, bilo seljaštvo i radnička klasa, pa će oni u periodu stolipinske diktature doći pod udar ornostotinaškog terora. Ali revolucija je prisilila carsku vladu da se prilagodi kapitalističkom razvitku Rusije; ona počinje provoditi novu — stolipinsku politiku, u centru koje je bio agrarni problem. Cilj je zaštititi spahiju i dati zemlju seoskoj buržoaziji i time je pretvoriti u glavno uporište carskog režima. Seljaci dobijaju pravo da izidju iz »obščine« i dobiju dio zemlje u ličnu svojinu. Pri razbijanju stare obščine kulaci³ dobijaju bolju zemlju. U periodu od 1907—1915. godine oko 2,5 miliona seljaka izišlo je iz obščine i dobilo u ličnu svojinu oko 17 miliona desjatina zemlje.⁴ No, glavna masa u tom izlasku nije vidjela spas, u evropskoj Rusiji izišlo je samo 1/4 svih seljačkih domaćinstva.⁵ Izlazeći iz obščine sirotinja nije bila u stanju samostalno obradivati zemlju pa je jeftino prodaje bogatašima i odlazi na rad u gradove.

Po riječima Lenjina stolipinsko zakonodavstvo bilo je posljednji pokušaj da se spriječi revolucija, da se carizam prevrati u buržoasku monarhiju. Ali to nije postignuto: on je i dalje ostao diktatura spahija — kreposnika u tijesnom savezu sa buržoazijom. Diktatura je samo zaoštrila borbu na selu između seljaka i spa-

¹ Istorija komunističeskoj partiji sovjetskogo sojuza. Moskva 1963, str. 15.

² Isto, str. 14.

³ Izraz »kulak« označava bogatog seljaka, seoskog buržuja; on je u sovjetskoj istoriografiji udomačen, pa ćemo ga i mi u tom značenju upotrebljavati. (Primjedba autora.)

⁴ Desjatina — 1,09 hektara.

⁵ Istorija KP SS, str. 128.

hija, što je naročito došlo do izražaja u politici različitih partija u Trećoj državnoj dumi. Od 429 deputata desnih je bilo 144, oktjabrista 148, kadeta i njima bliskih grupa 104, trudovika 14, socijaldemokrata 19. Desni su bili otvoreni pristalice samodržavlja. Oktjabristi, partija krupne buržoazije i spahija, koji su gazdovali kapitalistički, otvoreno je podržavala politiku Stolipina. Kadeti su izražavali interese liberalne buržoazije, bili u opoziciji, ali su po svim važnim pitanjima podržavali režim. Trudoviki, koji su predstavljali seljačke mase, bili su slabo organizovani, nestabilni — kolebaju se između kadeta i socijal-demokrata. Radničku klasu predstavljali su socijal-demokrati (boljševici i menjševici).

Proces kapitalističkog razvitka odvijao se ubrzano. U 1910. i 1911. godini dolazi do uspona industrijske proizvodnje, pojačala se koncentracija kapitala, uvećao priliv inostranog kapitala. Oko 3/4 nacionalnog dohodka zemlje prisvajali su spahije, kapitalisti, kulaci, dok su stotine hiljada Rusa išli da rade van granica zemlje.⁶ Porasli su troškovi života, na selu dolazi do brzog bogaćenja bogatih na račun siromašnih. Broj domaćinstva bez radnih konja od kraja XIX vijeka do 1912. godine povećao se na gotovo dva miliona.⁷ Poslije 1910. godine klasne protivječnosti na selu još više se zaoštavaju ne samo među spahijama i seljacima nego i među siromašnim i bogatim seljacima. Česti su slučajevi paljevine spahijskih i kulačkih imanja. 1911. godine situaciju je pogoršala strašna glad. Uglavnom su propadali pokušaji vlade da preseljavanjem nekoliko miliona zemljoradnika u Sibir sredi situaciju. Seljaci su prodavali svoju imovinu, odlazili, da bi se ubrzo vratili zbog nedostatka sredstava da organizuju život na novom mjestu.

Stolipinska diktatura nije mogla ugušiti težnju ka slobodi i boljem životu. Prva je počela akciju radnička klasa (1913. godine samo u industriji radilo je 3,5 miliona radnika), prekrivajući zemlju štrajkovima. Iza nje dolaze seljaci sa širokim buntovima i uništavanjima spahijskih i kulačkih imanja. To stanje ilustrujemo tabelarnim pregledom dinamike seljačkih istupanja u evropskom dijelu Rusije za period 1905—1913. godine:

God.	Forme istupanja u poredjenju sa 1905. godinom		Sve forme istupanja sa paljevinama
	% u odnosu na		% prema 1907.
	1905. god.	1907. god.	
1905	100	—	—
1906	80,5	—	—
1907	41,4	100	100
1908	26,5	63,9	81,0
1909	25,4	61,3	98,1
1910	28,8	68,6	252,8
1911	15,7	37,9	194,6
1912	9,5	22,5	702,3
1913	4,0	9,6	26,1 ⁸

Drugi podaci govore da je u periodu od 1910. do 1913. godine bilo 1433 slučaja paljevine spahijskih imanja i 6027 slučajeva paljevina po selima.⁹

⁶ Isto, str. 153.

⁷ Isto.

⁸ P. N. Peršin, Agrarnaja revolucija v Rossiji, tom I. Moskva 1966, str. 272.

⁹ Isto, str. 274.

Prvi svjetski rat ubrzava sazrijevanje pretpostavki revolucije. Lenjin je jasno vidio karakter epohe koja dolazi. U svojim predrevolucionarnim djelima on osnovnu pažnju posvećuje problemima teorije revolucije — pitanju o hegemoniji proletarijata, o savezu proletarijata i seljaštva i njihovoj revolucionarno-demokratskoj diktaturi u buržoaskoj demokratskoj revoluciji, o prerastanju buržoaskodemokratske revolucije u socijalističku i savezu proletarijata i siromašnog seljaštva u tom procesu, o diktaturi proletarijata uopšte itd. Po njemu revolucija je nezamisliva bez društvene krize koja bi zahvatila sve slojeve, a takvu krizu je izazvao Prvi svjetski rat. Revolucija ne traži proletersku većinu stanovništva jer nju čini čitava epoha klasnih sukoba, zadatak je proletarijata da rukovodi tim procesom. »Ko čeka »čistu« socijalnu revoluciju, taj je nikada neće dočekati. To je revolucionar na riječima koji ne razumije stvarnu revoluciju.«¹⁰

Februarski dani 1917. godine bili su pogodan trenutak za juriš. Nezadovoljstvo radnika u fabrikama prenijelo se na ulice grada i ubrzo se spojilo sa nezadovoljstvom seljaka u vojničkim šinjelima. Samodržavlje je palo. Vlast preuzimaju sovjeti radničkih i vojničkih deputata (1905. godine oni su bili odvojeni). Pobjedio je savez radnika i seljaka, ali je državna vlast prešla u ruke sitnoburžoaskih partija. Tako je počelo dvovlašće koje će u periodu od februara do oktobra rasplesti osnovne društvenopolitičke konce probudjene Rusije. »Svojeobraznost tekućeg momenta u Rusiji,« pisao je Lenjin odmah poslije februarske revolucije, »sastoji se u prelazu od prve etape revolucije, koja je dala vlast buržoaziji zbog nedovoljnog saznanja i organizovanosti proletarijata, ka njenoj drugoj etapi, koja treba da da vlast u ruke proletarijata i siromašnog seljaštva.«¹¹ U tom procesu jasno se kristališu stavovi svih političkih snaga prema osnovnim pitanjima ruskog društva, medju njima i seljačkom.

Političke partije i seljačko pitanje

U revoluciji su političke partije ušle sa raznim platformama za rješenje seljačkog pitanja. Kao što smo istakli stolipinske partije su to pitanje posmatrale kroz prizmu održavanja samodržavlja ili su raznim kompromisima odlagali njegovo konačno rješenje. Na selu su uoči februarske revolucije najuticajnije bile sitnoburžoaske partije, one su najadekvatnije održavale socijalno-ekonomsku strukturu carske Rusije, zemlje u kojoj su tri četvrtine stanovništva bili seljaci, zanatlije i trgovci. Najbrojniji socijalni sloj bilo je srednje seljaštvo, sitna buržoazija, koja u borbi protiv ostataka feudalizma izgleda revolucionarna, ali je hiljadama niti vezana za proletarijat i izaziva njegovo diferenciranje; javljaju se desna krila koja izražavaju interese sitne buržoazije, oportunistima i socijaldeformizma. Tako su u Rusiji, u isto vrijeme, iz jednog socijalnog izvora nikle dvije sitno-buržoaske partije: socijalisti — revolucionari (eseri) i socijal-demokrati (menjševici).

Na osnovama »Narodne volje«¹² iz »Sjevernog saveza socijalista-revolucionara« i »Južne partije socijalista-revolucionara« u 1902. godini niče partija esera, koja je

¹⁰ V. I. Lenjin, Sočinenija, tom 22, str. 340.

¹¹ Isto, tom 24, str. 4.

¹² Narodna volja je postala od ilegalnih narodnih grupa i kružoka devedesetih godina XIX vijeka. Ustanak seljaka u Ukrajini 1902. god. oživio je staro narodnjaštvo, pa je iste godine formirana partija Socijalista-revolucionara (esera). K. V. Gusev: Krah melkoburžoaznih partij u SSSR. Znanie, Moskva 1966, serija I, 9—10, Istorija, str. 5.

od samog početka razdirana uticajem raznih struja u njoj. Dok su »narodnjaci« priznavali samo ulogu velikih ličnosti, eseri priznaju i klasnu borbu, ulogu masa. Ali oni su i za terorističke metode borbe. Pošto i proletarijat i seljaštvo i inteligencija žive od ličnog rada oni odriču klasne razlike medju njima i smatraju da je moguće stvoriti »natklasnu«, »trojedinu« partiju, u kojoj glavnu snagu treba da predstavlja seljaštvo. Oni su vidjeli proletersku revoluciju ali se nisu znali odrediti prema njoj; po njima ona nije dužna biti ni socijalistička, ni socijaldemokratska nego »socijalna revolucija«. Slijedeći Bernštajna i Kautskog, opredjeljuju se za mogućnost poboljšanja kapitalizma.¹³

Njihova agrarna platforma izražena je u programu »socijalizacije« zemlje koji je objavljen još 1902. godine u listu »Revolucionarna Rusija«, ali potpuni program se pojavio tek na Prvom kongresu partije u januaru 1907. godine. Oni se izjašnjavaju protiv buržoaskog vlasništva, ističu specifičnost puta Rusije, zasnovanog na temeljima stare »obšćine« i tradicionalnog života ruskog seljaka, koji smatra da je zemlja ničija. Zato su za socijalizaciju zemlje, za njen prelaz pod upravu centralnih i mjesnih organa narodne samouprave — počinjući od demokratskih organizacija (seoskih i gradskih obščina) i završavajući sa oblasnim i centralnim ustanovama. Na riječima su protiv kulaka, a na djelu za »krepkog mužika«. Po njima »jako seljaštvo sa njegovom ekonomskom snagom može rukovoditi stihijnim seljačkim pokretom.«¹⁴

Socijalisti revolucionari (boljševici), na čelu sa V. I. Lenjinom, od početka su kritikovali njihov program. Još 1902. godine Lenjin piše članak »Zašto je socijaldemokratija dužna objaviti odlučan i nepoštedan rat socijalistima — revolucionarima« i ističe da njihov program obmanjuje seljake, sije nevjericu kod radničke klase u stvarni karakter seljačkog pokreta. Po njemu njihova »obščina« je običan nastavak ruskog narodnjaštva, njihov agrarni program proizilazio je ne iz seljačkog pokreta nego iz niza opštih postavki sitnoburžoaske teorije, što je on nazvao »staro narodnjaštvo podmladjeno mladim evropskim oportunistom (revizionizam, bernštajnovština, kritika Marksa)«. To nisu odricali ni sami eseri. B. Korenj ističe da se oni oslanjaju na učenje Hercena, Černiševskog, Leseviča, Mihajlovskog, Gleba Uspenjskog, zatim na učenje Kanta o »carstvu cilja«, neokantovaca Rilja, Rikarta, Zimelja. Drugi dio se više opirao na radove empirokriticista Avenariusa, Maha, Puenkarea. Treći su pozivali u pomoć pragmatičare Bregeosa, Džemsa i Silera.¹⁵

Eseri su dobili izvjesnu popularnost na selu zbog svog programa socijalizacije zemlje. Osnovnim orudjem socijalizacije smatrali su »obščinu« koja je trebala zemlju iskoristiti na osnovama pune ravnopravnosti; ona bi se dijelila seljacima po potrebi i prema radnim mogućnostima. U svom radu »Razvitak kapitalizma u Rusiji« Lenjin je osvijetlio bezizlaznost ovih koncepcija dokazujući da se time ne mogu zaustaviti ekonomski procesi na selu. Po njemu nacionalizacijom se može likvidirati samo spahija da bi se poslije toga borba produžila unutar seljaštva, pa zato program nacionalizacije ne treba zaustaviti na toj buržoasko-demokratskoj etapi nego ga dovesti do kraja.

Bojeći se seljačkog pokreta, koji je već bio počeo da plamti, eseri su poslije februarske revolucije otkazali svoj agrarni program.

¹³ K. V. Gusev, Krah partii levih eserov. Moskva 1963, str. 23.

¹⁴ Isto, str. 24, 25.

¹⁵ K. V. Gusev, isto, str. 21.

Druga po broju sitnoburžoaska partija u Rusiji bili su socijaldemokrati (menjševici). Formirana je kao frakcija u vrijeme cijepanja Ruske socijaldemokratske radničke partije 1903. godine, na njenom Drugom kongresu. No, menjševici su imali svojih prethodnika u licu narodnjaka — »ekonomista« devedesetih godina XIX vijeka, koji se od početka drže Bernštajnovе revizionističke formule »Pokret — sve, končni cilj — ništa«. U teoriji »ekonomisti« se koriste marksizmom u duhu revizionizma i bernštajnovske kritike marksizma, a u taktici odriču hegemoniju proletarijata u revoluciji.¹⁶

Poslije II kongresa RSDRP mjesto »ekonomista« u partiji zauzimaju menjševici. Zvanično oni su otjerani iz partije tek 1912. godine kada ih je praška konferencija isključila, a samostalni Centralni komitet formiraju tek u avgustu 1917. godine. Njihov program sastoji se u slijedećem: 1) Proletarijat prije svega dužan je voditi ekonomsku borbu jer se Rusija nalazi uoči buržoasko-demokratske revolucije kojom je dužna rukovoditi buržoazija, koju proletarijat treba da podržava. 2) U zaostaloj zemlji kakva je Rusija socijalistička revolucija je nemoguća, ona može uspjeti samo poslije pobjede u zapadnoj Evropi. 3) Oni istupaju protiv saveza radničke klase i seljaštva, smatrajući seljaštvo reakcionarnom snagom.¹⁷ Poslije februarskog sitnoburžoaskog talasa menjševici postaju jedna od glavnih političkih snaga, zajedno sa eserima, uvećavajući se, uglavnom, na račun inteligencije. Oktobarska revolucija najviše je pogodila njene snage pa će poslije revolucije brzo iščeznuti sa političke pozornice. I jedna i druga partija nisu osjetile novo vrijeme u kome pobjeđuju koncepcije »biti ili ne biti«.

Postojale su i druge sitnoburžoaskе partije sa manjim uticajem na seljaštvo. Takvi su »Narodni socijalisti« koje je Lenjin nazivao »eserovskim menjševicima«, čiju su srž činili bivši liberalni narodnjaci, za koje je eserovski program bio suviše revolucionaran. Oni su protiv socijalizacije zemlje, za otudjenje spahijske zemlje uz umjerenu nagradu.

Levom krilu sitnoburžoaskih partija pripadali su Anarhisti i poluanarhistički Savez socijalista revolucionara — maksimalista. Ovi drugi su tražili nacionalizaciju ne samo zemlje nego i industrijskih preduzeća, a u taktici priznaju teror.¹⁸

Dajući pregled partijsko-političke strukture ruskog društva uoči februarske revolucije, mi smo posebnu pažnju obratili sitnoburžoaskim partijama zbog njihove izuzetno važne uloge u februarskoj revoluciji, posebno u seljačkom pokretu:

1. one su se svojim političkim programima prirodno uklopale u poslijereformnu strukturu ruskog društva. Po svojim agrarnim stavovima one su odražavale ne revolucionarne nego demokratske interese seljaštva;

2. rukovodeći se koliko toliko revolucionarnim zahtjevima u pogledu agrarnog pitanja, one su (bilo kao partije bilo kao grupe) činile opoziciju carsko-spahijskim i velikoburžoaskim koncepcijama, zbog čega će njihov ugled u seljačkim masama biti vrlo veliki u februarskoj revoluciji, pa je i sama revolucija, po svom karakteru, značila pobjedu sitnoburžoaskih koncepcija.

Socijaldemokratska radnička partija (boljševici) od početka svog postojanja poklanjala je punu pažnju seljačkom pitanju.¹⁹ Poslije prve ruske revolucije kada

¹⁶ K. V. Gusev, Krah melkoburžoaznyh partij v SSSR, str. 11.

¹⁷ Isto, str. 13—14.

¹⁸ Isto, str. 14.

¹⁹ Još 1885. g. grupa »Oslobodjenje rada« izdala je svoj agrarni program koji sadrži zahtjev za radikalnom revizijom agrarnih odnosa (uslova otkupa i dodjeljivanja zemlje seljacima). Lenjin, Izabrana djela, tom III. Kultura, Beograd, 1960, str. 390.

je seljački pokret uzdrmao samodržavlje oni ovom pitanju posvećuju posebnu pažnju. Još u programu usvojenom na II kongresu (u Briselu i Londonu od 17. (30.) jula do 10. (23.) avgusta 1903. godine) ona se izjašnjava za »ukidanje otkupnih i obročnih plaćanja«, za ukidanje svih zakona koji seljaku onemogućavaju da slobodno raspolaze svojom zemljom, za vraćanje novca uzetog od seljaka na ime otkupa i obroka, za ustanovljenje seljačkih komiteta koji bi se borili za povratak zemalja koje su od seljaka oduzete poslije ukidanja kreposnog prava, za davanje prava sudovima da snižavaju previsoke arende i ukidaju sve pojave robovskih odnosa.²⁰

Na Trećem kongresu (održanom u Londonu 12. do 27. aprila (25. IV. do 10. V.) 1905. godine) ovom pitanju je poklonjena glavna pažnja jer je ono sada bilo mnogo aktuelnije zbog pojačavanja seljačkog nezadovoljstva. Trebalo je taj stihijski revolucionarno-demokratski pokret očistiti od reakcionarnih primjesa. Partija je kategorički za »samostalnost organizacije seoskog proletarijata«, za podršku svim revolucionarnim mjerama seljaštva, za podršku revolucionarnih seljačkih komiteta koji bi bili sposobni poboljšati položaj seljaka sve do konfiskacije spahijskih imanja, državnih, crkvenih, manastirnih i feudalnih posjeda.²¹ Jednom rečju partija je potvrdila svoje ranije poglede na seljački pokret, stavljajući akcenat na njegovu »samostalnost« i »organizovanost«. Neki stavovi rezolucije na terenu su izazivali nerazumijevanje. Postavljalo se pitanje odnosa između »revolucionarnih seljačkih komiteta« i »socijaldemokratskih komiteta« koji su radili među seljaštvom, i drugo — da li jednom posebnom ogradom treba spriječiti eksproprijaciju krupnih imanja u korist »seljačke sitnoburžoaske svojine«. U odgovoru na prvo pitanje Lenjin ističe da je cilj socijaldemokratije da svuda organizuje seoske komitete i svoje socijaldemokratske organizacije, koje bi uključivale sve revolucionarne elemente, jer je samo putem pune organizacije moguće preći iz demokratske u socijalističku revoluciju. Što se tiče drugog pitanja Lenjin je smatrao nerazumnim njegovo rješavanje unaprijed jer se »u demokratskoj revoluciji socijaldemokratija ne može zaricati i vezivati sebi ruke u odnosu na nacionalizaciju zemlje.«²² On je duboko proanalizirao preimućstvo krupnog zemljišnog posjeda nad sitnim. U vrijeme stolipinske diktature razvitak krupne kapitalističke privrede kočen je ostacima kreposništva. Da bi se očistili takvi odnosi, Lenjin ističe potrebu ukidanja privatnog vlasništva na zemlji i njenog prelaska u vlasništvo čitavog naroda. Izvornim načelom lenjinskog učenja o nacionalizaciji zemlje bila je Marksova teorija zemljišne rente, koja pri nacionalizaciji zemlje prelazi u raspolaganje države.

Na IV (ujedinjenom) kongresu RSDRP oko agrarnog programa razvila se oštra diskusija, u kojoj su se iskristalisala tri gledišta: nacionalizacija zemlje, municipalizacija i podjela zemlje seljacima. Protiv Lenjinovog gledišta o nacionalizaciji istupili su menjševici na čelu sa G. V. Plehanovom i P. P. Maslovom, koji su bili za predaju spahijske zemlje mjesnim samoupravama, protiv je bio i dio

²⁰ KP SS v rezolucijah i rešenijah s'ezdov, konferencij i plenumov CK, čast' I izd. 7, str. 42—43. Treba istaći da je još u februaru i prvoj polovini marta 1902. napisan agrarni program Ruske socijaldemokratije koji je štampan u avgustu iste godine u časopisu »Zarija«, br. 4. Taj program sadrži uglavnom iste zahtjeve koji su prihvaćeni u programu Partije 1903. god. Vidi: V. I. Lenjin, Izabrana djela, tom III, str. 389—425.

²¹ KP SS v rezolucijah i rešenijah ... str. 80—81.

²² V. I. Lenjin, Izabrana djela, tom V, str. 151—157.

boljševika (S. A. Borisov i J. V. Staljin) koji su insistirali na podjeli zemlje seljacima.²³ Lenjin je vidio mogućnost ostvarenja agrarnog programa samo poslije pobjede revolucije i obaranja samodržavlja.

Stavovi političkih partija prema seljačkom pitanju omogućavaju nam da sagledamo opštu strukturu društveno-političkih odnosa u kojima je seljaštvo postajalo jedna od najodlučnijih snaga. S druge strane u koncepcijama ovih partija leži ključ za razumijevanje agrarnih i socijalnih preobražaja na selu u periodu poslije februarske, odnosno oktobarske revolucije.

Seljaštvo u uslovima prelaska od buržoaskodemokratske ka socijalističkoj revoluciji

Februarska revolucija dokazala je da sitnoburžoaske koncepcije o seljačkom pitanju nisu adekvatan izraz samog seljačkog pokreta. Stavom da revolucija nije ni socijaldemokratska, ni buržoaska nego »socijalna«, eseri se već prvih dana otvaraju prema krupnoj buržoaziji povlačeći za sobom dio seljačkih masa, zavaranih velikim obećanjima. Ali, zatalasano selo uskoro prevazilazi esersko-menjševičke želje i mogućnosti, jer februarski vlastodržci, uplašeni od tog pokreta, nisu bili spremni učiniti nikakav ozbiljan praktični korak. Zavladao je dvovlašće koje je stvorilo specifičnu situaciju. Privremena vlada je odredjivala po gubernijama svoje komesare, uglavnom iz redova predstavnika zemskih uprava — mjesnih zemljoposjednika, a mase su stvarale svoje gubernijske i sreske sovjete radničkih, vojničkih i seljačkih deputata, sazivale seljačke kongrese. Na mnogim mjestima Sovjeti se oglašuju o naredjenju komesara i idu u praktičnim rješenjima znatno dalje od privremne vlade. Počinje proces nasilnog otimanja spahijske imovine i hapšenja vlasnika. Još prvih dana poslije februarske revolucije seljaci formulišu svoje zahtjeve: za konfiskaciju i raspodjelu spahijske imovine, za saziv Ustavotvorne skupštine, za hapšenje cara Nikolaja II, za mir, za udaljavanje sa vlasti predstavnika bivše carske administracije. Poslije Prvog sveruskog kongresa seljačkih deputata (juna 1917) oni još organizovanije istupaju pod rukovodstvom Sovjeta i drugih organizacija.²⁴ Vlada je prinudjena da šalje kaznene ekspedicije u kursku, kazanjsku, orlovsku, permsku, pskovsku i novgorodsku guberniju da uguše ove pokrete, ali uzalud.²⁵ 19. marta 1917. godine privremena vlada obećava da će pokrenuti pitanje o zemljišnoj reformi u Ustavotvornoj skupštini, ne objašnjavajući kako će problem biti riješen. U zakonu od 11. aprila ona obećava zemljoposjednicima i krupnim arendatorima državnu zaštitu njihove zemlje. Njena politika se nije izmijenila ni poslije dolaska esera Kerenskog na čelo vlade a esera Černova za ministra zemljoradnje. Nova koaliciona vlada samo obećava »regulisati zemljišne odnose u interesu narodne privrede i radnog stanovništva«. Lenjin je ovako okarakterisao tu politiku: »Sa zemljom čekaj do Ustavotvorne skupštine. Sa Ustavotvornom skupštinom pričekaj do kraja rata. Sa krajem rata pričekaj do pune pobjede.«²⁶

²³ P. N. Peršin, n. d., knj. I, str. 207—208.

²⁴ *Revolucionarnoe dviženie v Rossii posle sverženia samodržavlja*. Sbor. dok, AN SSSR, Moskva 1957, dok. 377, str. 429.

²⁵ P. N. Peršin, n. d., knj. I, str. 291.

²⁶ V. I. Lenjin, *Polnoe sobranie sočinenij*, tom XXXIV, str. 57.

Radi pripreme zemljišne reforme vlada je 21. aprila donijela odluku na osnovu koje se u sistemu Ministarstva zemljoradnje ustanovljavaju zemljišni komiteti: u centru — glavni, a na terenu — gubernijski, sreski i opštinski. Glavni zemljišni komitet nije mogao samostalno donositi mjere, on ih je samo mogao predočiti Ministarstvu zemljoradnje. Lokalni organi su osim sprovođenja odluka pretpostavljenih organa imali pravo samostalno rješavati zemljišne sporove.

Vladajući krugovi vode politiku nezamjeranja, za sporazumno rješavanje svih zemljišnih problema. Od prvih dana revolucije vrlo je teško bilo pitanje regulisanja arendnih odnosa medju seljacima i spahijama. Na Sveruskom savjetovanju sovjeta radničkih i vojničkih deputata 29. III. (11. IV.) do 3. (16.) aprila 1917. godine istaknuto je da je jedna od funkcija seljačkih komiteta snižavanje arendnih cijena i nasilno davanje u arendu neobradjenih privatnih zemalja. Prvi sveruski kongres Sovjeta radničkih i vojničkih deputata stavlja u zadatak zemljišnim komitetima slijedeće: »Najbrža i konačna likvidacija svih ostataka kreposnog stroja, koji su se održali na selu, puno uništavanje svih robovskih odnosa.«²⁷ Nešto ranije Sveruski sovjet seljačkih deputata donio je rezoluciju po kojoj su mjesni zemljišni komiteti, uzimajući zemlju u svoju nadležnost, obrazovali arendni fond, uspostavili arendne cijene i red plaćanja arende. Pod uticajem tih odluka Glavni zemljišni komitet je razradio projekt o sredjivanju zemljišnih odnosa. Po njemu u neposredno rukovodjenju opštinskih zemljišnih komiteta ulazila je zemlja: prvo, koju su vlasnici dali u arendu, drugo, koju su seljaci izdvojili iz sastava poljoprivrednih dobara, i treće, ona koju vlasnici ne obrađuju. Nju opštinski zemljišni komitet dijeli seljacima kojima je potrebna.²⁸ Iako je ovaj projekt do tada najradikalnije pokrenuo agrarno pitanje, on je na Pravnom savjetovanju, organizovanom od strane Privremene vlade, odbačen. Cilj je bio zaštititi spahiju i učiniti da arenda pripada njemu. No, bez obzira na to, na terenu je samoinicijativom masa provodjen u djelo.

Privremena vlada nije mogla ništa učiniti ni po pitanju kupoprodaje zemlje (spahije su na brzinu prodavali zemlju po fiktivnim cijenama, uništavali šume itd.). 17. maja je donesen zakon kojim se to zabranjuje, a već 23. juna drugi kojim se to dozvoljava u duhu »postojećih zakona« (tj. carskih, prim. autora), 12. jula doneseno je rješenje po kojemu se stvar daje u nadležnost gubernijskim komitetima.²⁹

I na pitanju likvidacije krupnog zemljoposjeda Privremena vlada nije pokazala odlučnost, njena akcija odvija se u dilemama: da li sa otkupom ili bez otkupa, za ili protiv krupnog posjeda. Komisija Glavnog zemljišnog komiteta koja je razmatrala ovo pitanje rješava da se dobra koja daju produkte za opštu upotrebu mogu davati seljacima samo u slučaju ako su oni u stanju svojom proizvodnjom zamijeniti njihovu proizvodnju. Krupna spahijska imanja koja proizvode sredstva za proizvodnju (rasadnici, sjemeništa itd.) i druga ugledna imanja daju se na rukovodjenje organima države ili mjesnog samoupravljanja onda kada ti organi budu u stanju racionalno voditi njihovo poslovanje. Do predaje ovih zemalja bilo seljacima bilo društvenim organima komisija smatra da treba zadržati staro stanje.³⁰

²⁷ Pervyj Vserosijskij sjezd sovetov rabočih i soldatskih deputatov, tom II. Moskva—Lenjingrad 1931, str. 307.

²⁸ Peršin, n. d., knj. I, str. 300—301.

²⁹ Isti, str. 302—303.

³⁰ Isti, str. 309.

Na selu je kulački zemljišni posjed činio 15 % od ukupnog broja seljačkih dobara, 1916. godine davao je 38 % proizvodnje žitarica i 50 % hljeba za prodaju.³¹ Eseri i menjševici, gospodari u Glavnom zemljišnom komitetu, nastoje prikriti eksploatatorsku prirodu ovih gazdinstava, prikazujući ih kao »polukapitalistička«. Iako su na riječima ostali vjerni principu ravnomjerne podjele zemlje oni su i u ovom pitanju napravili stari kompromis, kao i u pitanju kapitalističkih zemljišnih posjeda, motivišući to njihovom posebnom vrijednošću. Na kraju je priprema komisija Glavnog zemljišnog komiteta sva domaćinstva i lica kojima treba podijeliti zemlju razvrstala u sedam kategorija, pri čemu se vodilo računa da se najprije dodijeli zemlja onim seljacima koji samostalno vode svoja domaćinstva, ali imaju nedovoljno zemlje, tek iza njih dolazi mjesna sirotinja i radnici koji se vraćaju iz grada u mjesta rođenja.

Februarska agrarna politika produžava stolipinsku u novim uslovima, njen je osnovni cilj razvitak kapitalističke poljoprivredne proizvodnje na farmerskim osnovama. Za razliku od stolipinske ona je bila odlučnija u likvidaciji spahijskog posjeda.

Koristeći se nedosljednošću i »gnjilim« kompromisima Privremene vlade, odnosno sitnoburžoaskih partija u njoj, boljševici otkrivaju realne društveno-političke uslove za dosljedno provedenje svojih koncepcija, posebno u agrarnoj oblasti. Još 1905. godine Lenjin ističe da će puna pobjeda buržoaskodemokratske revolucije biti »početak odlučne borbe za socijalistički prevrat«. ³² U aprilskim tezama (1917) on proglašava prelaz od buržoaskodemokratske etape revolucije ka socijalističkoj. Boljševici objašnjavaju masama kapitulaciju Privremene vlade, njen buržoasko-spahijski karakter. Sedma (aprilska) konferencija boljševika mobilise mase na pripremi socijalističke revolucije, ali se izjašnjava za mirno uspostavljanje sovjetske vlasti. Tek poslije krvavih rasprava nad radnicima u julu 1917. godine Boljševici se na VI kongresu partije izjašnjavaju za oružani ustanak. Pri tome se posebno naglašava značaj saveza radničke klase i siromašnog seljaštva. (U februarskoj revoluciji bili su ujedinjeni svi slojevi radništva i seljaštva protiv ostataka feudalizma i carskog samodržavlja.) Boljševički odnos prema seljaštvu i predstojećoj revoluciji jasno je izražen u slijedećim Lenjinovim mislima: »U početku zajedno sa čitavim seljaštvom protiv monarhije, protiv spahija, protiv srednjovjekovlja (koliko revolucija ostaje buržoaskodemokratska). Zatim zajedno sa siromašnim seljaštvom, zajedno za poluproletarijatom, zajedno sa svim eksploitantim protiv kapitalizma, računavajući i seoske bogataše, kulake, špekulante, koliko revolucija postaje socijalistička.«³³

Važan zadatak Partije bio je razviti klasnu svijest siromašnog seljaka, probuditi jaz medju bogatima i siromašnima na selu i odvojiti seljake od sporazumaških partija. Pri tome je trebalo neutralizovati »srednjaka«, odvojiti ga od buržoazije. A to je bilo moguće putem samostalnog organizovanja seoske sirotinje i uopšte sela. O tome je, kako smo vidjeli, govoreno još na III kongresu Partije u referatu Lenjina i na IV kongresu u rezoluciji o agrarnom pitanju. Aprilska konferencija potvrdila je te postavke ističući neophodnost formiranja posebnih orga-

³¹ Isti, str. 310.

³² V. I. Lenjin, Polnoe sobranie sočinenij, tom XI, str. 120.

³³ Isto, tom XXVIII, str. 276—277.

nizacija za seoski proletarijat,³⁴ koje bi objedinjavale eksploatisane slojeve sela oko Boljševika. Odmah poslije konferencije u raznim oblastima zemlje dolazi do konferencija ili kongresa seoskog proletarijata. U aprilu i maju takve konferencije održane su u Latviji i Estoniji, u Poltavi maja mjeseca održan je gubernijski kongres poljoprivrednih radnika, a u avgustu u Kijevu Sveruski kongres radnika šećernih plantaža. Svi su oni prihvatili boljševičke rezolucije. Osnovni oblik saveza radnika i siromašnih seljaka bili su Sovjeti radničkih i vojničkih deputata i sovjeti seljačkih deputata.³⁵ U gubernijama i gradovima već od marta počinju nicati sovjeti seljačkih deputata. Krajem jula oni postoje u 52 gubernije (od 73), uoči oktobarske revolucije oni su formirani u 71 guberniji. Sreski sovjeti se organizuju sporije: krajem oktobra ima ih 422 (od 813). Opštinski se počinju organizovati u martu i aprilu, ali je glavnina formirana poslije oktobarske revolucije.³⁶

Radi učvršćenja saveza radnika i seljaka bilo je važno privući na stranu proletarijata vojničke mase, odnosno seljačke u vojničkim šinjelima. U junu 1917. Centralni komitet Partije sazvaio je Sverusku konferenciju frontovskih i pozadinskih vojnih organizacija boljševika koja je dobila za zadatak da populariše boljševičke koncepcije u armiji. Jedna od organizacionih formi saveza radničke klase i seljštva bili su »zemljačstva«, koja su objedinjavala radnike i vojnike po mjestima rodjenja i koja će biti vrlo važan revolucionarni most između grada i sela.

Aprilska konferencija jasno je formulisala boljševičku platformu nacionalizacije zemlje u uslovima nedosljednosti Privremene vlade. Partija se obavezuje:

1. da će se boriti za brzu konfiskaciju svih spahijskih zemalja (uračunavajući tu i feudalne, crkvene i kabinetske);
2. za prelaz zemlje u ruke seljaka organizovanih u sovjete ili druge organizacije;
3. za nacionalizaciju zemlje i njenu predaju u ruke države odnosno mjesnih demokratskih ustanova;
4. protiv nastojanja Privremene vlade na »dobrovoljnim« sporazumima seljaka i spahija;
5. Partija savjetuje seljacima da uzimaju zemlju organizovano i čuvaju inventar;
6. ističe da su svi agrarni preobražaji mogući samo pri punoj demokratizaciji čitave države;
7. potrebno je brzo prići stvaranju samostalnih organizacija seoskog proletarijata;
8. partija podržava sve seljačke komitete koji organizovano uzimaju zemlju od spahija i organizovano je dijele;
9. Partija savjetuje seoskom proletarijatu i poluproletarijatu da radi na stvaranju uglednih kolektivnih gazdinstva od bivših spahijskih imanja, na kojima bi se primjenjivali savremeni metodi organizacije i obrade.³⁷

³⁴ KP SS u rezolucija i rešenijah sjezdov, konferencij i plenumov, čast' I izd VII, 1953, str. 341.

³⁵ Peršin, n. d., knj. I, str. 334.

³⁶ A. A. Ericjan, Sovety krestjanskih deputatov v oktjabskoj revoljuciji, Moskva 1960, str. 15.

³⁷ Isto.

Lenjinski program nacionalizacije zemlje i njene podjele seljacima nije rješavao agrarno pitanje u cjelini. To je, kako je sam Lenjin nekoliko puta isticao,³⁸ bila privremena mjera na putu prelaza ka krupnoj društvenoj proizvodnji u poljoprivredi. Nacionalizacija nije odstranjivala ni eksploataciju na selu, putem nje je samo bilo moguće uništiti feudalne ostatke, i, dajući zemlju seljačkim organizacijama, vezati seljaštvo za sebe.

Seljačko pitanje je brzo izišlo iz političkih i organizacionih okvira Privremene vlade na ulice i stepske prostore. Seljaci samostalno počinju rješavati agrarno pitanje, pri čemu su glavnu organizacionu ulogu imale njihove organizacije — komiteti i sovjeti, formirane odmah poslije februarske revolucije sa zadatkom da ustanove evidenciju i organizuju podjelu spahijske i druge feudalne zemlje. Pod uticajem boljševika rad ovih komiteta i sovjeta je revolucionisan, oni od organa Privremene vlade, uvelikom broju slučajeva sastavljenih od »kulaka«, postaju organi seljačkog pokreta, sve više pod uticajem boljševiziranih sovjeta. Politiku Privremene vlade sprovode samo gubernijski zemljišni komiteti.

Veliku ulogu u usmjeravanju rada zemljišnih komiteta imali su seljački kongresi, obično sazivani od strane esera, mada su najčešće prihvatili boljševičke rezolucije o zemlji. Najznačajniji je bio Prvi sveruski kongres sovjeta seljačkih deputata održan u Petrogradu od 4. do 28. maja (17. V. do 10. VI.). Na njemu su eseri imali većinu: od 1115 deputata 537 su eseri.³⁹ U rezoluciji kongresa istaknuto je da »sve zemlje, bez izuzetaka, treba da predju pod rukovodstvo zemljišnih komiteta, koji dobijaju pravo određivanja reda obrade, setve, kosidbe itd.«, ali su na sprovođenje u djelo tih prava morali čekati odgovarajuće zakone Privremene vlade. No, oni ih nikada nisu dočekali.⁴⁰

Veliki značaj imali su na kongresu izrečeni odlučni zahtjevi Lenjina za brzu podjelu spahijske zemlje. Mjesni seljački sovjeti i zemljišni komiteti na terenu djelovali su u duhu ovih riječi. U proljeće i ljeto 1917. godine oni samostalno rade na regulisanju arende, razdjeli livada i ispaša, čuvanju i eksploataciji šuma, korišćenju poljoprivrednog inventara itd.

Poslije julskih događaja situacija se radikalno mijenja, mjesto dvovlašća dolazi buržoasko jednovlašće. Vlada buržoazije i spahija, uz pomoć menjševika i esera, prelazi na put represalija. Osmog jula general Kornilov izdaje frontu »obaveznu odluku« o obustavljanju samovoljnih akata seljaka radi rješavanja agrarnog pitanja. 8. septembra Kerenski izdaje naredjenje broj 911 kojim se zabranjuje samovoljno uzimanje zemlje, vinovnici se hapse ili kažnjavaju do 300 rubalja. 21. oktobra Ministar unutrašnjih poslova Nikitin naredjuje gubernijskim komesarima da vojnom silom ugušuju ove pokrete.⁴¹ Ali sve to nije pomoglo. Izvršni komitet sovjeta seljačkih deputata i izvršni komitet sovjeta radničkih i vojničkih deputata nastavljaju sa sporazumaškom politikom, saglašavaju se o obrazovanju nove koalicione vlasti i njenom ostavljanju u ruke Privremene vlade. To je još više rasplam-

³⁸ O tome je Lenjin govorio na skupštini boljševika — učesnika Sveruskog savjetovanja Sovjeta radničkih i vojničkih deputata (4. IV.), zatim u aprilskim tezama (7. IV.), u članku povodom kongresa seljačkih deputata (16. IV.), u referatu na Sveruskoj agrarnoj konferenciji (28. IV.), u članku »O samočinom zahvate zemli« (20. V.) itd. (Prim. autora.)

³⁹ K. V. Gusev, *Krah partii levyh eserov*, str. 50.

⁴⁰ Peršin, n. d., knj. I, str. 358.

⁴¹ K. V. Gusev, *Krah partii levyh eserov*, str. 64—68.

salo nezadovoljstvo. Sada i pitanje zemlje dobija oštrij karakter, seljaci više ne vjeruju da će je dobiti iz ruku vlade, oni prihvataju revolucionarne zahtjeve boljševika. Poslije kornilovskog meteža (krajem avgusta) seljački pokret se još više širi.

VI kongres RSDRP (b) od 26. jula do 3. avgusta (8.—16. avgusta) 1917 orijentisao je Partiju na likvidaciju kontrarevolucionarne buržoazije. On ističe potrebu organizovane agitacije na selu za razbijanje svih iluzija seljaštva u sporazumaške partije; on daje uputstva za organizovanje »zemljačestava« medju radnicima i vojnicima i njihovom upućivanju u sela, u vezi sa izborima za Ustavotvornu skupštinu. Iz Petrograda u sve krajeve zemlje širi se propagandna literatura. Ali, i sitnoburžoaske partije imale su po selima široko razgranata uporišta u redovima carskih činovnika, službenika zemstava, učiteljima, sveštenicima.

U želji da se stiša situacija 16. oktobra, na predlog ministra zemljoradnje Maslova u Glavnom zemljišnom komitetu razmatran je novi zakonski projekt o zemlji. Po njemu pod vlašću spahija ostaje veći dio zemlje; seljaci dobijaju samo nezasijana polja. U slučaju ako vlasnik nije u stanju voditi svoje domaćinstvo ono prelazi u nadležnost zemljišnih komiteta. Cilj zakona je da se mjesto konfiskacije zemlje stvori zemljišni fond od zemlje koja je davana u arendu. Seljaci su bili dužni platiti otkup za nju u vidu arende, od koje jedan dio ide za porez, a drugi veći ostaje vladaocu.⁴²

Ovakvi kompromis još više su potvrdjivali ispravnost boljševičke propagande u masama. Od druge polovine septembra proces boljševizacije Sovjeta odvija se ubrzano. O tome govore ankete delegata — boljševika na II kongresu Sovjeta. Na teritoriji gdje je radilo 123 sovjeta, 55 je bilo uspostavilo radničku kontrolu nad proizvodnjom, 47 su vodili borbu sa nezaposlenošću, 78 je objavilo pohod protiv špekulacije i preduzelo mjere za bolje snabdijevanje gradova prehrambenim proizvodima, 89 je uspostavilo čvrstu vezu sa radničkim organizacijama željeznica, pošta i telegrafa, 89 je na svojoj teritoriji organizovalo štrajkove. U 52 regiona registrovani su konflikti medju oficirima i vojnicima garnizona.⁴³ Uoči oktobarske revolucije seljački pokret na zemlji prekriva čitavu Rusiju.

Osvrćući se na razvoj ovog pokreta do oktobarskih dana ističemo slijedeće njegove karakteristike:

1. on je prerastao okvire stolipinskog seljačkog agrarnog bunta i zahvaljujući uticaju Boljševika postao pokret sa jasnim agrarnim ciljevima;

2. njegova stihijnost nije više izraz momenta, ona je prije svega odraz krize izazvanom I svjetskim ratom i februarskom revolucijom, pa je razvoj pokreta odredjen karakterom tog procesa u cjelini;

3. on je politički izraz već uveliko razgraničenih klasnih interesa raznih slojeva seljaštva. Samim time on prerasta sitnoburžoaske koncepcije o »trojedinom« narodu, koje ne uočavaju tu klasnu konfrontaciju, i sve više se veže za jasniju boljševičku platformu;

4. februarskom revolucijom, koja je pojačala konsolidaciju svih političkih snaga na pitanju odnosa prema seljaštvu, seljački pokret dobija vodju, u prvo vri-

⁴² K. V. Gusev, n. d., str. 68.

⁴³ E. N. Gorodetskij, Rođenje sovjetskog gospodarstva. Izd. AN SSSR, Moskva 1965, str. 46—47.

jeme u vidu predstavnika raznih partija, da bi kasnije, u procesu polarizacije snaga i ciljeva, našao pravog u licu boljševika. U tom procesu on se veže nitima širokog revolucionarno demokratskog sistema;

5. uoči oktobarske revolucije mnogo više se zna »ko je ko« na selu nego ranije. Slijedeći zadatak je organizovati selo na klasno-političkoj osnovi.

Oktobarska revolucija i seljaštvo

25. oktobra 1917. godine (7. XI.) boljševici zauzimaju vlast u Petrogradu, koja se brzo, poput lepeze širi po ogromnim prostranstvima Rusije; u februaru 1918. godine ona je uglavnom uspostavljena na čitavoj teritoriji.

Dosledni svom ranije prezentiranom agrarnom programu Boljševici već na II sveruskom kongresu Sovjeta donose dekrete o zemlji i miru i tome pokreću dva najaktuelnija problema seljaštva — seljaka zemljoradnika i seljaka-vojnika.

Dekret o zemlji od 26. oktobra (8. novembra) 1917. godine predvidio je tri načina prelaza zemlje u opštenarodnu svojinu: spahijska imanja, feudalne, manastirske i crkvene zemlje konfiskuju se bez naknade i daju na raspoloženje opštinskim zemljišnim komitetima i sovjetima seljačkih deputata. Zajedno sa zemljom konfiskuju se gospodarske zgrade, živi i mrtvi inventar.⁴⁴ Zemlje državne blagajne i one koje su pripadale različitim ustanovama buržoasko spahijske države prelaze u opštenarodnu svojinu samim faktom prelaska državne vlasti u ruke naroda. Visoko produktivna dobra treba da postanu osnova krupne društvene proizvodnje. Nacionalizacija zemlje radnog seljaštva vrši se bez primjene konfiskacije. Njeno pretvaranje u opštenarodnu svojinu dolazi kao rezultat opšteg ukidanja privatne svojine na zemlji. Sva nacionalizovana zemlja prelazi u jedinstveni zemljišni fond. U opštu svojinu prelaze i šume, rudna blaga itd.

Ideja o jedinstvenom zemljišnom fondu potiče iz predoktobarskih dana, a naročito je došla do izražaja u instrukcijama 242 deputata na Prvom sveruskom kongresu seljačkih deputata koje su bili pripremili eseri.⁴⁵ Na II kongresu sovjeta Lenjin predlaže da se one utvrde kao zakon, iako je to protivrječilo marksističkoj koncepciji rješavanja agrarnog pitanja. Lenjinov cilj bio je zadovoljiti iluzije seljačkih masa, odvojiti ih od sitnoburžoaskih partija i učvrstiti savez radnika i seljaka. S druge strane, Instrukcija je bila mnogo radikalniji akt nego projekat ministra privremene vlade Maslova, koji nije bio dosljedan ni na pitanju konfiskacije spahijske zemlje.

U tijesnoj vezi sa dekretom o zemlji stoji Zakon o socijalizaciji zemlje, koji je opublikovan 19. (6. II.) 1918. godine; on potvrđuje i razvija osnovna načela dekreta. Izdanje zakona predvidjeno je samim Dekretom, koji je poznata Seljačka uputstva bio pretvorio u »Privremeni zakon« do Ustavotvorne skupštine. Zakon o socijalizaciji pripremao se u vrijeme kad su narodnim komesarijatom zemljoradnje rukovodili lijevi eseri. Oni su bili ispravili njegov prvobitni projekat i dali ga na razmatranje Sveruskom kongresu zemljišnih komiteta 17. I. 1918. i seljačkoj sekciji III sveruskog kongresa Sovjeta. 16. januara III kongres Sovjeta ozakonio

⁴⁴ Dekrety sovskejoj vlasti, tom I. Moskva 1957, str. 17—20.

⁴⁵ Osnovne ideje seljačke instrukcije iz 1917. izražene su još 1906. god. u zakonskom projektu o zemlji 104 deput. I drž. dume. (Peršin, n. d. II, str. 25).

ga je ogromnom većinom glasova. 27. januara na II zasjedanju Sveruskog centralnog izvršnog komiteta (VCIK) III saziva, pri učešću frakcije boljševika i lijevih esera, projekt je ponovo ozakonjen. No, pogledi na socijalizaciju su ostali različiti. Lijevi eseri je shvataju kao ovekovečenje sitnog posjeda, boljševici kao put za prelaz na socijalističku organizaciju sela. Boljševici naglašavaju stvaranje krupnih državnih posjeda, eseri su protiv, oni daju preimućstvo u dobijanju zemlje »mjesnom poljoprivrednom naselju«, boljševici »bezemljašima i maloemljašima i mjesnim poljoprivrednim radnicima (siromasima), pod jednakim uslovima.«⁴⁶

Radi sprovođenja u djelo ovih uputstava narodni komesarijat za zemljoradnju stavlja na snagu pravila o opštinskim zemljišnim komitetima koja je odobrio još Prvi sveruski kongres Sovjeta 23. juna 1917. Cilj je bio demokratizovati zemljišne komitete, prilagoditi ih novim uslovima. Prvu reviziju ovih komiteta izvršio je Sovjet narodnih komesara u Uredbi o zemljišnim komitetima, objavljenoj 13. decembra 1917. po kojoj oni dobijaju pravo evidencije, oduzimanja zemlje, zgrada, inventara, poljoprivrednih proizvoda, rješavanje sporova itd. U isto vrijeme donesena je i Instrukcija koja im daje pravo regulisanja zemljišnih odnosa i ukazuje praktične mjere radi sprovođenja Dekreta o zemlji. Sve zemlje opštenarodnog zemljišnog fonda Instrukcija dijeli na dvije kategorije — one koje treba i one koje ne treba dijeliti. U kategoriju nedjeljivih zemalja spadaju vrtovi, sjemeništa, rasadnici, posjedi na kojima se proizvode industrijske biljke itd. Razdjeljive zemlje se dijele u dvije kategorije: privatna imanja koja ne previšuju radnu normu ostaju u vlasništvu onih koji ih obrađuju, sve ostale zemlje koje se obrađuju uz pomoć najamne radne snage podijele.

Preduzete su mjere da se konfiskovana imovina zaštiti od pljačke. Sav konfiskovani materijal stavlja se u nadležnost sreskim i opštinskim zemljišnim komitetima koji ga dijele prema potrebi. Oni nadgledaju i obradu zemlje. Sva pitanja u vezi realizovanja Zakona o socijalizaciji trebalo je da riješava Glavni zemljišni sovjet. I on, u duhu Instrukcije od 13. decembra, sve konfiskovane zemlje dijeli na navedene dvije kategorije. On posvećuje posebnu pažnju organizovanju poljoprivrednih komuna i društava, uprkos protivljenju lijevih esera.⁴⁷

Potrebno da se sve niti mjesne uprave grupišu u jednom centru iziskivala je ukidanje paralelizma u upravljanju zemljišnim poslovima. Iako je to pitanje pokrenuto odmah poslije revolucije, ono je riješeno nekoliko mjeseci kasnije. U Zakonu o socijalizaciji, objavljenom 6. (19. februara) 1918. svi poslovi oko zemljišne reforme stavlja se u nadležnost Sovjeta radničkih i seljačkih deputata, o zemljišnim komitetima nema ni pomena. Februara 1918. godine gotovo u čitavoj centralnoj oblasti, pri gubernijskim sovjetima, bili su formirani komesarijati ili odjeljenja za pitanja zemlje. No, paralelizam se i dalje zadržao, pa je narodni komesarijat zemljoradnje u aprilu 1918. ukazao sovjetima da obrazuju zemljišna odjeljenja, kao jedine organe rukovođenja ovim poslovima.

Centralni komitet partije na čelu sa V. I. Lenjinom u najudaljenije krajeve zemlje upućivao je svoje kadrove; vojnike, mornare, radnike, da šire istinu o novoj vlasti. On šalje i razna pismena uputstva svojim organizacijama na terenu. Siromašno seljaštvo je prihvatilo boljševičke odluke kao svoje, o čemu govore mnogobrojne rezolucije u prilog nove vlasti. Dio seljaštva koji je bio pod uti-

⁴⁶ Isto, str. 38—40.

⁴⁷ Isto, str. 67—68.

cajem kontrarevolucionarno orijentisanih bogataša, koji su još uvijek sjedjeli u organima mjesne uprave kao komesari svrgnute vlade, u zemstvima, u zemljišnim i prehrambenim komitetima, nije vjerovao u snagu sovjetske vlasti. Upornu borbu protiv nove vlasti poveo je eserski Izvršni komitet sveruskog sovjeta seljačkih deputata, zatim bivši rukovodioci Ministarstva zemljoradnje i Glavni zemljišni komitet. Svi se oni bore da sačuvaju spahijsku svojinu, pa pozivaju mjesne komitete da ne sprovode dekrete nove vlasti. Sovjetska vlada bila je prinudjena da 19. decembra 1917. godine raspusti stari sastav sovjeta Glavnog zemljišnog komiteta i preporuči kolegiji zemljoradnje da formira novi Privremeni sovjet Komiteta za vodjenje njegovih poslova. Kako smo vidjeli, još ranije su bile donesene odluke o ponovnom izboru mjesnih zemljišnih komiteta.⁴⁸ Snažnu podršku novoj vlasti dale su vojničke mase. Mnoge jedinice već prvih dana revolucije izražavaju svoju podršku putem vojnih komiteta i skupština vojnika.

Teže je tekla borba za uspostavljanje sovjetske vlasti u perifernim oblastima Rusije, gdje su živjeli neruski narodi. Ovdje je ona ometana nacionalističkošovinističkim i monarhističkim protivljenjima polufeudalne vrhuške. U Ukrajini i Bjelorusiji niču kontrarevolucionarne nacionalističke vlade — ukrajinska odnosno bjeloruska Centralna rada, koje su objavile sebe najvišom vlašću i krvavo ugušivale sovjetski pokret. Da bi privukla seljake ukrajinska Centralna rada 7. novembra 1917. izdaje tzv. III universal u kojem proglašava ukidanje privatne svojine na zemlji i njenu predaju seljacima. Ali to je bila obmana; poslije nekoliko dana napušta te principe i počinje surovo proganjati svako samovoljno uzimanje spahijske imovine.⁴⁹

U borbi za seljaštvo veliku ulogu igrali su Sveruski seljački kongresi u novembru i decembru 1917. g. 11. (24. novembra) u Petrogradu počeo je rad vanredni Sveruski kongres seljačkih deputata (na njemu je prisustvovalo 350 delegata od kojih su 3/4 bili boljševici) koji donosi odluku o sjedinjavanju sveruskih centralnih izvršnih komiteta sovjeta radničkih i seljačkih deputata. Do toga je došlo 15. (28. novembra) 1917. godine, čime je savez radnika i seljaka u borbi za pobjedu socijalističke revolucije bio učvršćen. 25. novembra održan je II sveruski kongres seljačkih deputata (od 790 delegata 305 su eseri centra i desni, 91 boljševici, 350 levi eseri, ostali bespartijni). Žučna diskusija vodjena je oko pitanja saziva Ustavotvorne skupštine (desni su za predaju vlasti njoj i za osudu SNK — 359 glasova, protiv Ustavotvorne skupštine bio je 321 delegat). I lijevi eseri su glasali protiv boljševika. No, nastojanjem boljševika ova rezolucija je odbačena pa su desni eseri napustili kongres, a odluke Vanrednog kongresa su prihvaćene. Do III sveruskog kongresa sovjeta seljačkih deputata 10. — 18. januarja 1918. izvršeno je objedinjavanje sreskih sovjeta u većini gubernija. Ujedinjenjem III sveruskog kongresa radničkih i vojničkih deputata sa III sveruskim kongresom seljačkih deputata završen je proces stvaranja vrhovnog organa nove vlasti i od počeo proces širokog objedinjavanja svih organa sovjetske vlasti na terenu na boljševičkoj platformi.⁵⁰

Izbačene iz seljačkih sovjeta kulačko-eserske grupe okupljaju se u zemstvima, u zemljišnim i prehrambenim komitetima, osim u slučajevima gdje je u zemstvima od ranije uspostavljen boljševički uticaj. Oni te organe suprotstavljaju Sovjetima i putem njih pokušavaju organizovati prevrate. Tako u malenkovskom

⁴⁸ Peršin, n. d., knj. I, str. 447—448.

⁴⁹ Isto, str. 455.

⁵⁰ A. A. Ericjan, n. d., str. 111—151.

srezu Vladimirske gubernije sreski kongres seljačkih deputata po predlogu desnih esera odlučuje da se ukinu opštinski sovjeti i njihove funkcije predaju opštinskim zemstvima, a sreski sovjet reorganizuje uključenjem pristalica zemstava. Zbog toga u periodu od januara do marta 1918. godine, po rješenju sovjeta, raspuštaju se zemske skupštine i ukidaju zemske uprave.⁵¹ Tamo gdje su svoju vlast pokušale iskoristiti u kontrarevolucionarne ciljeve likvidirane su odmah, u drugim slučajevima kasnije: u njižnje-novgorodskoj guberniji likvidirane su krajem januara, u vladimirskoj krajem marta, a u Vologdi krajem juna 1918. godine.⁵²

Time je srušena osnovna prepreka za širenje sovjetske vlasti na selu i ujedinjenje nižih sovjetskih organa na boljševičkoj osnovi. Dok je na Drugom sveruskom kongresu (Ujedinjenja) bilo 59 boljševika od 124 delegata, na III kongresu ih je bilo 241 od 359 delegata, bez predstavnika seljačkih kongresa i armije. Proces boljševizacije bio je još veći između III i IV sveruskog kongresa sovjeta. Desni eseri uglavnom su bili potisnuti iz gubernijskih i sreskih sovjeta. Anketa delegata IV kongresa koja se odnosi na stanje u 17 gubernija pokazuje da su 62 do 91 % sastava gubernijskih sovjeta činili boljševici, a u sreskim sovjetima od 222 ujedinjena sovjeta boljševici su preovladavali u 145.⁵³ Činjenice jasno govore da je proces širenja organa sovjetske vlasti praćen širenjem organizacija boljševičke partije, uglavnom iz redova siromašnih seljaka. U prvoj polovini 1918. godine to stanje jasno ilustruju podaci iz ankete moskovskog oblasnog sovjeta: boljševičke organizacije nisu postojale u 733 opštine od ukupnog broja 883, eserskih organizacija bilo je još manje. Uoči ljeta boljševičke organizacije su postojale u 10 % opština gubernija centralnog dijela Rusije.⁵⁴ Krajem godine stanje se radikalno izmijenilo na bolje.

Formiranjem sistema sovjetske vlasti agrarni problem konačno prelazi u ruke revolucionarnih snaga. Sovjeti, odnosno njihova zemljišna odjeljenja, organizovano sprovode Zakon o nacionalizaciji zemlje i druge mjere vlade. Najkompleksniji bio je njihov rad na evidenciji imovine, što je predstavljalo najveći dio posla na putu ka njenoj konfiskaciji. Evidencija i konfiskacija sprovode se na osnovu spomenute Instrukcije zemljišnim komitetima od 13. decembra 1917., po kojoj su neposredni organizatori tog posla komesari određeni od opštinskih zemljišnih komiteta. Taj posao je trajao do početka 1918. godine, za koje vrijeme se izmijenila struktura mjesnih zemljišnih organa: ukinuta su zemstva, mjesto zemljišnih komiteta stvoreni su u početku komesarijati za zemljoradnju, a zatim zemljišna odjeljenja sovjeta. Pri uzimanju imovine na evidenciju zemljišni komiteti i sovjeti bili su dužni sačuvati sve evidentirane materijalne vrijednosti. Slijedeća etapa bila je stavljenje imovine pod neposredno upravljanje zemljišnih komiteta, odnosno zemljišnih odjela Sovjeta, a ovi su iz nje izdvajali najkultivisanija dobra za organizovanje krupnog društvenog posjeda. Ostala imovina je dijeljena u duhu ranije navedenih uputstava.

Organizovana konfiskacija spahijske imovine u centralnim rejonima provedena je u periodu novembar-decembar 1917. godine i u januaru 1918. To najbolje ilustruje slijedeća tabela:⁵⁵

⁵¹ Peršin, n. d., knj. I, str. 469—470.

⁵² Pjatlet vlasti sovetov. Izd. VCIK, Moskva—Kremelj 1922, str. 24.

⁵³ A. A. Ericjan, n. d., str. 151—152.

⁵⁴ P. N. Abramov, Sovetskoe stroiteljstvo na sele v dokombedovskij period (oktjabr 1917 — julj 1918). Voprosy istorii KP SS, 6/1960, str. 65—66.

⁵⁵ Peršin, n. d., knj. II, str. 199.

GUBERNIJA	1 9 1 7				1 9 1 8					Bez oznake mjes.	Svega
	X	XI	XII	I	II	III	IV	V			
Tverska	22	245	240	162	20	20	21	18	62	810	
Rjazanjska	24	122	178	148	43	26	20	16	189	766	
Moskovska (3 sreza)	—	14	130	154	44	4	1	2	29	378	
Kostromska (6 srezova)	—	2	36	81	33	79	42	16	—	289	
Zbir za naved. 4 gubernije	46	383	584	545	140	129	84	52	250	2243	
Procenat konfiskovanih imanja	2,3	19,5	29,8	27,8	7,1	6,6	4,3	2,6	—	100	

Raspodjela nacionalizovane zemlje predstavljala je duži i teži zadatak, od čijeg rješavanja je zavisila sudbina revolucije. Trebalo je razbiti seljačke iluzije u »ravnopravnu« raspodjelu, omogućiti im da praktično osjete privremenost takvog rješenja. Trebalo je tim putem učvrstiti savez radničke klase i seljaštva i vezati selo za revoluciju. Prema tome, lijevoeserski uticaj nije jedini razlog prihvatanja ove »uravnolovke«, ona se sada sprovodila pod boljševičkim okriljem i nije ugrožavala revoluciju. »Nikada ravnomjerno korišćenje zemlje idr. mjere ne škode socijalizmu, ako je vlast u rukama radničke i seljačke vlade, ako je uvedena radnička kontrola, izvršena nacionalizacija banaka, stvorene najviše ekonomske ustanove radnika i seljaka koje usmeravaju (regulišu) čitavu narodnu privredu itd.«⁵⁶

U duhu Privremene instrukcije a radi realizovanja Zakona o socijalizaciji zemlje, koju je Narodni komesarijat zemljoradnje publikovao 11. aprila 1918., raspodjela zemlje u 1918. godini trebala se vršiti kao mjera privremenog ravnomjernog korišćenja. Na terenu se tih uputstava nisu uvijek pridržavali. U Dmitrovskom. i Livenskom srezu Orlovske gubernije zemlja je data na 9 godina korišćenja.⁵⁷ Podjela zemlje i brzina kojom je tekao proces ustanavljanja sovjetske vlasti izazvali su pojave lokalizma, želju pojedinih oblasti da žive za sebe, a često i pojave anarhizma. Januara 1918. godine rješenjem Kalušskog gubernijskog kongresa sovjeta bila je obrazovana »Kaluška sovjetska republika«. Poslije su bile proglašene »Kazanjska radničko-seljačka republika« čiji je najviši organ vlasti bio »SNK kazanjske radničko-seljačke republike«. Slične su bile kurska, tverska, altajska i druge republike. Pojavili su se planovi stvaranja povolške oblasne republike sa centrom u Saratovu, sibirске federativne republike, i drugih. Takvih tendencija bilo je i u nekim srezovima. Iz sreskog grada Nikolajevska Lenjin je 2. aprila dobio telegram da se Nikolajevski srez proglašava »Sreskom socijalističkom komunom« i da je ukinuta privatna svojina na zemlji, kućama, rudama, trgovačkim ustanovama sa kapitalom većim od 5.000 rubalja, ukida se privatna trgovina sa dohotkom većim od 3.500 rubalja, zabranjuje se izvoz raskošnih predmeta, ustanovljava se sreska banka; svi ulozi preko 3.500 rubalja pretvaraju se u prinudni zajam na 20 godina.⁵⁸

Lenjin to stanje objašnjava nedostatkom upravljačkog iskustva masa: »Radničko-seljačke mase, pozvane od vlade da upravljaju zemljom, koje su dugo vre-

⁵⁶ V. I. Lenjin, Pol. sob. soč., tom XXXV, str. 104.

⁵⁷ Peršin, n. d., knj. II, str. 224.

⁵⁸ F. V. Čebaevskij, Stroitelstvo mestnyh sovetov v konce 1917. i pervoj polovine 1918. godine. Istoričeskiye zapiski AN SSSR, 1957, str. 252—253.

mena bile po strani vlasti, ne mogu se odreći da izradjuju državu na sopstvenom iskustvu. Parola »sva vlast sovjetima« dovela je do toga da su na terenu htjeli prići opitu državne izgradnje na osnovu sopstvenih grešaka. U tom stremljenju ka separatizmu bilo je mnogo zdravog, dobrog, u smislu težnje ka stvaralaštvu.⁵⁹ S druge strane i u »Pravdi« je bio publikovan članak »Što znači vlast sovjeta« u kome se govorilo da Rusija sada ide »putem pretvaranja u organizaciju sovjetskih republika — komuna«.⁶⁰ Ovaj članak je dosta stimulisao lokalističke tendencije.

U nekim slučajevima lokalizam je značio nepovjerenje u svaku državnu vlast i prelazio je u društvenu nedisciplinu i anarhizam. Tome je unekoliko doprinijela duga odvojenost pojedinih krajeva od centra i ogromna rastojanja. Tipičan primjer te anarhije i samovolje nalazimo u jednom dokumentu iz prve polovine juna 1918. godine. Tu se saopštava da selo Bodiž (demakovska opština, orlovska gubernija) produžava kao i ranije smatrati sebe nezavisnim od bilo kakve republike. Sovjet sela »izdaje zakone i daje zapovijesti ne samo u okvirima svojih granica nego često postavlja ultimatumе okolnim selima i zaseocima. Selo samo ustanovljava granice svoje republike i šalje graničnim selima uslove prelaza preko granica republike. Saini stanovnici Bodiža mogu bespoštedno harati stokom usjeve susjednih zaselaka.«⁶¹

U drugim slučajevima neki sovjeti malo drže do odluka viših organa. Tako agitator NKVD u svom referatu saopštava da od svih srezova pskovske gubernije izvršni komitet sluša samo novoroževski.

Ove pojave interesantne su za komparativno istorijsku analizu socijalističkih revolucionarnih procesa. Slične tendencije javljale su se i u jugoslovenskoj narodnooslobodilačkoj borbi (Sovjetska Hercegovina, Drvarska republika, sovjeti u Crnoj Gori itd.), i one govore s jedne strane, o jakom uticaju oktobarske prakse i, s druge, o sličnosti društveno-ekonomskih uslova u kojima revolucionarni zanos i prkos i državno-pravno neiskustvo dolaze u koliziju, u kojima se revolucija, »spuštena« u masu, projektuje iz različitih uglova te mase, najčešće »sa kućnog praga«. No i u nas i u Rusiji te pojave nikada nisu značile antirevolucionarnu orijentaciju.

Slične devijacije pojavljivale su se na planu rekvizicije i konfiskacije, gdje ima dosta slučajeva nepoštovanja zakona.

Kriterijumi za dobijanje zemlje određeni su u Seljačkoj uredbi Dekreta o zemlji donesenoj takodje na II kongresu sovjeta. Po njoj preimućstvo imaju starosjedinci (bezemljaši ili oni sa malo zemlje), a zatim dolaze došljaci i nepoljoprivredno stanovništvo, po redu registracije od strane zemljišnog odjeljenja. Ovih kriterijuma svuda se nisu pridržavali i to uglavnom u korist starosjedilaca. Po članu 12 Zakona o socijalizaciji zemlje, dioba se vršila na osnovu radnih normi čiji razmjer nije smio prelaziti radnu sposobnost određenog domaćinstva. Pri raspodjeli po gubernijama srez je uglavnom nastupao kao samostalna jedinica. Pri podjeli dolazilo je do tvrjenja i većih incidenata između dotičnih oblasti, i to u slučajevima promjene starih granica putem dodjeljivanja dijela zemlje bogatije oblasti siromašnjoj.⁶²

⁵⁹ V. I. Lenjin, Soč., tom XXVIII, str. 19.

⁶⁰ F. V. Čebaevskij, n. d., str. 253.

⁶¹ Centralnyj gosudarstvennyj arhiv oktjabskoj revoljucii (CGAOR), f. 393, op. 4, d. 34, 1. 3.

⁶² Peršin, n. d., knj. II, str. 259.

Po dekretu o zemlji na raspoloženje sreskih sovjeta seljačkih deputata i opštinskih zemljišnih komiteta prelaze sva konfiskovana sredstva za proizvodnju; mašine, orudje, radna stoka privredne i stambene zgrade. Ta odluka je i kasnije nekoliko puta potvrđivana.⁶⁵ Konfiskacijom radne stoke prešla je u društveno vlasništvo osnovna pokretačka snaga u seljačkoj privredi. Mjesni sovjeti su se u najvećem broju slučajeva pažljivo odnosili prema plemenitoj stoci i savjesno vršili njenu raspodjelu.

U prvoj polovini 1918. godine posebnim dekretima SNK i odlukama mjesnih sovjetskih organa konfiskovan je značajni dio kapitalističkih preduzeća. 28. juna SNK donosi odluku o nacionalizaciji najkrupnijih industrijskih preduzeća.⁶⁶ Značajni dio vrijednosti konfiskovanih imanja činile su razne gospodarske zgrade, preduzeća za preradu poljoprivrednih proizvoda i drugo. Po proračunima A. L. Vajnshtejna vrijednost gradjevina svih kapitalističkih dobara iznosila je 3,8 milijarde rubalja.⁶⁷ U najvećem broju slučajeva te vrijednosti su mjesni sovjeti ili njihovi zemljišni odredi koristili u društvene svrhe stvarajući sovhoze, komune i poljoprivredne zadruge. Tako treći duhovšćinski sreski kongres zemljišnih odjela (Smolenska gubernija) obraća posebnu pažnju organizaciji sovjetske privrede na selu, u koju svrhu su određene gradjevine i razna sredstva za proizvodnju konfiskovane imovine.⁶⁸

Jedna od najvažnijih postavki agrarne teorije V. I. Lenjina jeste preimućstvo krupnog posjeda nad sitnim. Još u Aprilskim tezama on ističe potrebu da se od konfiskovane spahijske imovine grade krupna ugledna dobra. To je ušlo u program VII (aprilske) konferencije RSDRP (b). Istupajući na I sveruskom kongresu sovjeta seljačkih deputata, on ističe dva puta zaštite interesa poljoprivrednih radnika i siromašnih seljaka — stvaranje samostalnih organizacija radnika i seljaka na selu koje bi obezbijedile prelaz opštenarodne imovine u ruke radnih ljudi i koje bi od krupne spahijske imovine stvorile ugledna poljoprivredna dobra društvenog karaktera. U Dekretu o zemlji i u Seljačkoj instrukciji pitanje stvaranja društvenih poljoprivrednih dobara posebno je istaknuto. U Uputstvu o zemljišnim komitetima od 13. decembra 1917. godine govori se o potrebi stvaranja »kulturnih imanja«. I u Zakonu o socijalizaciji zemlje (čl. 13) predviđeno je stvaranje ovih gazdinstava.⁶⁹

Na terenu su se ove odluke različito tumačile i realizovale. U najvećem broju slučajeva one su izvršene. Tako rjazanski gubernijski zemljišni kongres ustanovljavajući pravila raspodjele zemlje odlučuje da se ne dijele: prvo, zemlje koje pripadaju republikanskim, društvenim i kulturno-prosvetnim ustanovama, drugo, poljoprivredne škole i eksperimentalna dobra, treće, zemlje »specijalne kulture i industrijskog značaja«.⁶⁸ U drugim slučajevima to je išlo teže. Instruktor moskovskog oblasnog komiteta zemljoradnje koji je u junu 1918. godine obišao orlovsku

⁶⁵ Ona je potvrđena u Uputstvu o zemljišnim komitetima od 12. decembra 1917., »deklaraciji prava radnog i eksploitanog naroda od 2. januara 1918. god. i u Osnovnom zakonu o socijalizaciji zemlje. Vidi: Peršin, n. d., knj. II, str. 338.

⁶⁶ Isti, str. 343.

⁶⁷ A. L. Vajnshtejn, narodnoe bigastvo i narodno hozjajstvennoe nakoplenie predrevolucionnoj Rossii. Moskva 1960, str. 397.

⁶⁸ Peršin, n. d., knj. II, str. 384.

⁶⁹ Peršin, n. d., knj. II, str. 437—439.

⁶⁸ Isti, str. 440.

guberniju saopštava da u Karačevskom srezu »seljaci s nepovjerenjem gledaju na sačuvana imanja i često se čuju zahtjevi za njihovom raspodjelom stanovništvu«. On saopštava da se u jeleckom srezu šire vijesti da se ta imanja »čuvaju za povratak spahija«.⁶⁹

Drugog maja 1918. godine SNK donio je dekret o nacionalizaciji proizvodnje šećera, čime je udario temelj stvaranju sovjetske šećerne industrije. U Ukrajini je nacionalizacija ove industrije izvršena na osnovu odluke Sovjeta narodne privrede Ukrajine od 16. januara 1919. godine.⁷⁰

Prvi koraci na organizaciji kolektivne privrede počeli su odmah poslije revolucije. Već u decembru 1917. godine bilo je organizovano oko 50 kolhoza u pretohradskoj, novgorodskoj, moskovskoj idr. gubernijama. Zakon o socijalizaciji zemlje postavio je pred sovjetske organe zadatak za preuredjenje seljačke privrede. U periodu mart-april 1918. godine na dnevnom redu mnogobrojnih gubernijskih i sreskih kongresa nalaze se ta pitanja. Tako n. pr. III. samarski gubernijski kongres RKP (b) odlučuje preduzeti odlučne mjere za razvitak poljoprivrednih komuna, uvući u njih seljačku sirotinju i pružiti im finansijsku podršku. Ali, bilo je zemljišnih organizacija (npr. jefremovskog sreza), koje su se ravnodušno odnosile prema ovom zadatku.⁷¹ Veliku ulogu u organizovanju prvih kolektivnih imanja imali su, osim sovjeta, i komiteti sirotinje. O tome govori i činjenica da su oni prisustvovali na Sveruskom kongresu zemljišnih odjeljenja, komiteta sirotinje i poljoprivrednih komuna, održanog u Moskvi od 11. do 20. decembra 1918. godine. Tu je rješavano pitanje o ustrojstvu zemlje, organizaciji kolektivnih dobara, pomoći seljaštvu itd.⁷² Ta pomoć je bila obimna: u 1918. godini SNK dao je kolektivnim imanjima novčani kredit od 15 miliona rubalja.⁷³

Zahvaljujući stalnoj društvenoj podršci broj kolhoza, sovhoza i poljoprivrednih zadruga brzo raste. 1918. godine u 34 gubernije evropskog dijela, dvije gubernije Belorusije i 8 Ukrajine bilo je ukupno 2.950 kolektiva. Osim toga, u Sibiru, na Kavkazu i Turkestanu bilo je još 10 kolektiva; od njih 1.361 bile su komune, 1.189 poljoprivredne zadruge i 146 društva za kolektivnu obradu zemlje. U početku ovi kolektivi bili su vrlo mali, a kasnije rastu. Po podacima Zbornika »O zemlji« u 9 gubernija RSFSR u 1918. godini bilo je 950 komuna, 422 poljoprivredne zadruge i 3.101 sovhoz. U 1919. godini broj sovhoza se povećao na 3.547, zadruga do 1.935, a komuna na više od 2.000.⁷⁴ Proces socijalizacije sela tekao je dalje.

— — —

U drugačijim uslovima odvijao se proces uspostavljanja sovjetske vlasti u Sibiru i na Dalekom Istoku i u perifernim oblastima gdje žive neruske nacionalnosti. Mi ćemo se ukratko osvrnuti samo na neke specifičnosti ovog revolucionarnog procesa.

Osnovne specifičnosti uspostavljanja vlasti u ovoj oblasti određene su geografsko-demografskim razlozima, ekonomsko-političkim položajem ovih krajeva u revolucionarnoj Rusiji i nacionalnim osobenostima. Sibir je rijetko naseljena oblast nepreglednih prostranstava. 1913. godine ovdje je živjelo 6,3 % stanovništva

⁶⁹ Isti, str. 442.

⁷⁰ Isti, str. 462.

⁷¹ Isti, str. 480.

⁷² Komunističeskaja partija v rezolucijah sjezdov..., II, str. 222.

⁷³ Peršin, n. d., knj. II, str. 503.

⁷⁴ Komunističeskaja partija v rešenijah sjezdov... II, str. 220.

Rusije. Po riječima Lenjina u vrijeme carizma ovo je bio kraj »patrijarhalizma, poluidivljaštva i najvećeg divljaštva.«⁷⁵ Kraj je davao svega 1,8 % industrijske proizvodnje Rusije pa je zato i radnička klasa bila malobrojna, koncentrisana u industrijskim centrima, razdvojenim medju sobom hiljadama kilometara. U agrarnom pogledu Sibir je oblast sitnog i kapitalističkog posjeda bez spahijske vlasti nad zemljom. Naseljavanjem oblasti uoči rata ekonomsko stanje seljaštva se pogoršava, ne toliko zbog nedostatka zemlje koliko zbog nedostatka sredstava za njenu obradu. Februarska revolucija nije riješila problem seljaštva, vlast je uzela Sibirska oblasna дума i Zapadnosibirski komesarijat Privremene sibirske vlade. Revolucija je, istina, ukinula spahijsku vlast na zemlji, bolje reći onaj minimalni dio te vlasti. Po odluci Privremene vlade od 27. marta 1917. godine kabinetske zemlje, rijeke, šume i jezera prešle su u ruke državne blagajne. Krupni kapitalistički posjed je ostao, iako je on bio stub eksploatacije siromašnog seljaka. Takvo stanje je određivalo specifičnost Oktobarske revolucije u Sibiru:

1. osnovne materijalne pretpostavke socijalističke revolucije: državno-monopoliistički kapitalizam i visoka koncentracija radničke klase ovdje nisu postojale;

2. zbog minimalnog spahijskog posjeda ovdje je sukob na selu tekao između siromašnih seljaka i kulaka;

3. zbog postojanja mnogo slobodne zemlje taj sukob nije mogao biti tako oštar kao u evropskom dijelu Rusije. Zato je sibirski seljak bio politički dosta nezainteresovan.

Te specifičnosti će u periodu poslije oktobarske revolucije biti nedovoljno uvažavane, naročito u vrijeme prehrambene krize, kada je na ovu oblast vršen veliki materijalni pritisak. Ovdje rekvizicija i konfiskacija postaju obične pojave, pri čemu su pravljene grube greške, ne samo u odnosu na kulaka nego i u odnosu na srednjoimućnog seljaka. Malobrojna radnička klasa (ona je činila svega 13 % gradskog stanovništva, od čega je 10 % bilo učlanjeno u sindikate) i slabe i nedovoljno organizovane revolucionarno oružane snage učinili su da su za nekoliko dana čehoslovački korpus i sibirski reakcija uništile sovjetsku vlast (7. juna 1918), a zatim je, preko esero-menjševičkog Komiteta Ustavotvorne skupštine (Komuča) i Sibirske privremene vlade, uspostavljena kolčakovska vojna diktatura, podržavana od Amerikanaca, Francuza, Japanaca idr.⁷⁶ Ona je naslijedila »bezbojnu« esero-menjševičku vladu (novembra 1918) i odmah radikalno istupa protiv svih tekovina revolucije, u mnogo čemu stremeći ka povratku carskog zakonodavstva. Jedan dio menjševika i esera prihvata ovo stanje, drugi dio, razočaran, povlači se iz borbe, treći — počinje samostalnu borbu pod parolom »protiv boljševika i protiv Kolčaka«, četvrti zajedno sa boljševicima nastavlja borbu putem partizanskog pokreta i diverzantskih akcija. Sve tekovine sovjetske vlasti u Sibiru su uništene, neke putem novog zakonodavstva, a druge u procesu mnogobrojnih kompromisa na svim planovima, posebno na agrarnom. Seljak, koji je u ovoj promjeni u početku vidio spašenje od velikih poreza i kontribucija sovjetske vlasti, vrlo brzo se uvjerio u buržoasko-spahijski karakter novih vlastodržaca.

Agrarna politika kolčakovštine počinje sa vladavinom Sibirske oblasne du-me, poslije februarske revolucije, u kojoj su većinu činili desni eseri, koji su za osnovu svoje politike uzeli Zakon o zemlji. Tu politiku produžava Komuč, ali

⁷⁵ V. I. Lenjin, Sočinenija, tom. XXXII, str. 328.

⁷⁶ Konstantin Molotov, Kontrarevolucija u Sibiru i borba za sovjetskuju vlast. Gosud. izdav. 1921, str. 6—8.

on praktički toleriše obnavljanje privatne svojine na zemlji. Sibirska privremena vlada, poslije prevrata u kome su eseri imali glavnu ulogu, ide na uništavanje svih tekovina sovjetske vlasti na selu. Odlukom od 5. jula 1918. bili su anulirani svi dekreti i odluke ove vlasti, a dan iza toga izdat je dekret o zatvaranju sovjeta radničkih, seljačkih, kozačkih i vojničkih deputata i drugih — da se sva oduzeta imanja vrate njihovim vlasnicima. Duma se uzaludno protivila; poslije avgustovskog zasjedanja ona prelazi na likvidaciju svojih prava. Ni Direktorijum (sveruska vlada u vidu uprave od 5 članova formirana u Ufi 24. IX. 1918.), nije mogao uticati na rad Sibirske privremene vlade.

Radi sprovođenja zemljišne reforme pri Kolčakovskom Ministarstvu zemljoradnje i kolonizacije formiran je Zemljišni odjel koji je uspostavio iste takve organe pri gubernijskim i sreskim zemskim upravama. Paralelno sa njima na tom planu djelovali su zemljišni sovjeti. U »Zapisu o pravcu agrarne politike vlade« Ministarstvo zemljoradnje ističe da je dvorjanstvo dužno ustupiti mjesto seljaštvu: »Stvaranje jakih sitnih radnih domaćinstava gdje se zemljom upravlja na osnovu prava privatne svojine koja bi bila slobodna od nasilnog tutorstva obščine.«⁷⁷

Očigledno je da se radi o eserskim agrarnim koncepcijama. Ministarstvo je bilo odredilo i druge mjere u tom duhu: 1. raspodjela dvorjanske zemlje seljacima; 2. proširenje prava Seljačke pozajmne banke i njeno pretvaranje u Državnu zemljoradničku banku; 3. dozvola podjele zemlje privatnicima ako ona vodi ka drobljenju dvorjanskog vlasništva; 4. obnavljanje dještva stolipinskog zakona od 14. jula 1910. godine o izdvajanju iz obščine. U odnosu na spahijske zemlje koje su seljaci bili zahvatili određeno je da se prizna pravo na rad onima koji su ih zauzeli i odluku o prevodjenju korisnika na položaj arendatora. Oni dobijaju i pravo preimućstva u slučaju diobe te zemlje. Zakonom od 13. marta 1919. godine zahvaćena zemlja se stavlja pod privremeno upravljanje države, spahija dobija pravo da povрати oduzeti mu inventar, a seljak koji je zahvatio zemlju treba da razgovara sa spahijom ukoliko hoće da zadrži zemlju u arendi. Deklaracijom od 8. aprila 1919. godine oni koji su zauzeli zemlju dobijaju pravo da sakupe rod, ali se zabranjuje svako dalje zauzimanje.⁷⁸

Kolčakovska vlada je željela zadovoljiti sve slojeve pa je faktički prihvatila politiku Stolipina. Ona je bila namijenjena spahijama i industrijalcima Urala, to je bila politika trgovaca. Zbog davanja mogućnosti za procvat krupne trgovine sibirska kooperacija, zaštitnik sitnih proizvođača, postepeno propada što osjetno pogoršava stanje seljaštva:

1. klasni antagonizam na selu produžava se u novim uslovima — između starijih i novodošlih, između Kozaka i Rusa i drugih nacionalnosti;

2. ona je dala zemljišni fond ruskom spahiji a šumska bogastva ruskom kapitalisti;

3. stara protivurječnost između sela i grada se pojačava zbog slobodnih robnovčaninih odnosa koji su davali preimućstvo gradskom trgovcu i zanatliji;

4. situaciju pogoršavaju administrativne mjere, nasilja, bezakonja i ubistva, prisilna mobilizacija.

Već prvih dana diktature počinje otpor ovim mjerama, a u 1919. i 1920. godini on dobija široke razmjere. Ogromni prostori Sibira prekriveni su partizanskim

⁷⁷ A. Averev, Agrarnaja politika kolčakovščiny. Na agrarnom fronte. Agrarnyj institut komunističeskoj akademii, 6/1929, str. 3.

⁷⁸ Isto.

pokretom u kojemu su glavnu rukovodeću ulogu imali boljševici. Odvijao se proces revolucionisanja sela u borbi, koja će krajem 1919. godine uz pomoć Crvene armije, osloboditi čitav prostor do Zabajkalja, a u drugoj polovini 1922, poslije povlačenja Japanaca, i Daleki Istok.

Ističući neke karakteristike kolčakovske agrarne politike u Sibiru željeli smo da podvučemo neadekvatnost sitnoburžoaskih koncepcija, posebno u periodu kada je sovjetsko iskustvo bilo poznato. Zato će borba revolucionarno-demokratskih snaga Sibira imati jasan orijentir u sovjetskoj vlasti. U tej borbi revolucionari se selo i uspostavlja novi revolucionarni sistem odozdo prema gore. On je praktičan pandan kolčakovskom institucionalizmu i političkoj praksi. Kada je Crvena armija duboko ušla u sibirske prostore u 1919. godine ovaj pokret dobija široke razmjere; zahvaljujući njemu paralisan je saobraćaj na sibirskoj pruzi i jako otežano povlačenje kolčakovskih snaga na Istok.

Tako su u zori revolucije na teritoriji čitave Rusije preduzeti veliki koraci na putu ka socijalizaciji sela, što će dati dragocjeno iskustvo za kasniju opštu kolektivizaciju. Dok su na sibirskim prostorima prve mjere sovjetske vlasti doživjele privremeni poraz, u evropskom dijelu one su otvorile potpuno nove socijalno-ekonomske procese.

Osnovni značaj agrarno-političkih preobražaja krajem 1917. i u 1918. godini leži u slijedećem: revolucija se preko mnogobrojnih peripetija »spustila« na selo, diskreditujući (ekonomski i politički) one snage u njemu koje su činile osnovicu stare vlasti. To je dovelo do zaoštavanja klasne borbe, do »izazivanja« svih onih do tada nedeklasiranih idejnih i političkih protivnika, a samim time i do otvorene klasne polarizacije. Proces agrarnih preobražaja u korist radnih masa bio je pandan agrarnom i političkom sistemu starih vlastodržaca pa je sistematski revolucionirao seljačke mase, opredjeljujući ih za novu vlast.

Slijedeći korak bio je jasan: klasnodiferencirano selo klasno organizovati, odnosno konsolidovati one snage na njemu koje su po svojoj ekonomskoj prirodi predstavljale osnovnicu revolucije. Sredinom 1918. godine počinje proces organizovanja seoske sirotinje.

Revolucionisanje sela u procesu obrazovanja organa vlasti sirotinje

Do sredine 1918. godine uspostavljanje revolucionarne vlasti u najnaseljenijim oblastima zemlje uglavnom je završeno, izuzimajući oblasti pod njemačkom okupacijom.

Čvrstina nove vlasti zavisila je od brojnosti, organizovanosti i sposobnosti kadrova, kojih je u odnosu na veličinu zemlje bilo vrlo malo. Zato je u nekim krajevima sovjetska vlast dugo bila nestabilna i početnički lutala u svojoj aktivnosti. U oblastima istočno od Urala ona će sredinom 1918. godine, kako smo vidjeli, brzo pasti u jednoj organizovanoj kontrarevolucionarnoj akciji bjelogardejaca i češkog korpusa. U evropskom dijelu sovjetska vlast bila je mnogo stabilnija zbog prisustva većeg broja kadrova i zbog blizine revolucionarnih centara. Samo će pod pritiskom bjelogardejske kontrarevolucije i inostrane intervencije, koja je dolazila sa svih strana, sovjetski redovi popustiti u graničnim predjelima; njen centar će odoljeti svim iskušenjima. Ta stabilnost je formirana u periodu do sredine

1918. godine u procesu uspostavljanja revolucionarno-demokratskog sistema po horizontalnoj i vertikalnoj liniji i afirmacije boljševičke platforme. Revolucionirani grad ovladao je selom i izazvao u njemu diferencijaciju na društveno-ekonomskoj i ideološkoj osnovi.

Borba protiv ostataka spahijske vlasti bila je angažovala sve, pa i buržoaske elemente, za pobjedu februarske revolucije. Oktobarska revolucija djelo je proletarijata i siromašnog seljaštva (u savezu sa »srednjakom«). Prvih 8 do 10 mjeseci poslije revolucije traje pripremni period u kojemu je u uslovima socijalističke revolucije završena buržoaskodemokratska revolucija na selu. Seljak je dobio zemlju, radnik osmočasovno radno vrijeme itd. Ali, u tom periodu je samo djelimično likvidirana stara vladajuća klasa, uglavnom krupna buržoazija grada i sela. No, što se tiče sela ona se prilagođavala novim uslovima stvarajući svoja uporišta u organima sovjetskog revolucionarnog sistema — u sovjeticima, raznim komitetima i odborima. Stari način njenog istiskivanja iz tih organa putem ponovnih izbora sovjeta krajem 1917. i u prvoj polovini 1918. godine dao je dobre rezultate, o čemu svjedoče navedene činjenice o boljševizaciji sovjeta i drugih organa i uspostavljanje dosta široke mreže boljševičkih organizacija na terenu. To je bio period čas prikrivene čas otvorene klasne borbe. Ali, ona je do sredine 1918. godine, do likvidiranja lijevoeserskog šestojulskog meteža, bila ometana njihovim uticajem na državnu politiku, posebno na selu. Uoči V kongresa sovjeta taj uticaj je još značajan. U periodu januar — juli 1918. godine na gubernijskim kongresima sovjeta eseri su imali 16,8 % delegata, u gubernijskim izvršnim komitetima 26,8 % mjesta. Po materijalima mandatne komisije V kongresa 71,3 % delegata bili su komunisti a 26,2 % lijevi eseri.⁷⁹ Šestojulski metež je uništio partiju. Izvršavajući odluke V kongresa sovjeta, moskovski oblasni biro RKP(b) 9. jula 1918. šalje cirkularno pismo u 14 gubernija u kome traži da se lijevi eseri ne biraju u gubernijskim izvršnim komitetima. Moskovska oblast se oslobadja esera u periodu od jula do augusta 1918. godine. Novembra mjeseca u 13 gubernijskih izvršnih komiteta moskovske oblasti (osim tverskog) bilo je 320 članova, od njih 281 bili su komunisti, ostali bespartijni ili iz drugih partija. Ali lijevi eseri se nisu predali bez borbe. Samo u 22 gubernije centralne Rusije u julu je izbilo 96 kulačkih ustanaka pod njihovim rukovodstvom.⁸⁰ No, krajem 1918. godine oni nestaju sa političke pozornice kao uticajna snaga.

Već uoči meteža, 11. VI 1918. godine, VCIK prima dekret SNK o formiranju komiteta seoske sirotinje, što je bio početak radikalne politike na selu i jedan od glavnih uzroka iznenadne lijevoeserske akcije.

Dekretom od 11. juna otvoren je proces intenzivnog revolucionisanja sela koji je, po Lenjinu, značio prelaz »od zajedničke borbe protiv spahija ka opšteproleterskoj borbi protiv kapitala«.⁸¹ Ova nova etapa neposredno je bila vezana sa rješavanjem prehrambenog pitanja, u vrijeme kada su Brest-Litovskim mirom bile odcijepljene najveće žitnice Rusije i kada je zavlдалa strašna glad. U gubernijama je nedostajalo 332 miliona pudova žita. Još početkom 1918. godine sovjetska vlada centralizuje prehrambenu politiku.

⁷⁹ V. T. Osipova, *Izmenenie partiynogo sostava sovetov v 1918. godu, Borba za pobjedu i ukrepljenje sovjetskoj vlasti 1917—1918*. Sbornik statej, Moskva 1966, str. 153.

⁸⁰ Isto, str. 179—183.

⁸¹ V. I. Lenjin, *Pol. sob. soč.*, tom XXXVII, str. 354—355.

Januara mjeseca je u Petrogradu održan Sveruski prehrambeni kongres koji zaključuje da je hljeb moguće dobiti samo od kulaka, onih koji su do revolucije davali polovinu svih potreba Rusije.⁸² Ali njega je trebalo uzeti silom, jer se bogati seljak uvukao u sovjetske organe (podržavan lijevim eserima) i sabotirao rad revolucionarne vlasti. Ni drugi način borbe za hljeb putem obrazovanja prehrambenih odreda i njihovog slanja na teren nije riješio problem, mada su ovi odredi imali velikih rezultata. Oni će svoj rad nastaviti i poslije organizovanja komiteta sirotinje.

Nužno je bilo uvesti prehrambenu diktaturu. Dekretom VCIK od 13. i 27. maja 1918. Narodni komesarijat za prehranu dobija vanredna ovlaštenja za punu centralizaciju prehrambene politike u duhu vojne organizacije. Podvučena je neophodnost »bespoštedne borbe sa kulačima« za hljeb, a svi prikrivači hljeba objavljuju se »neprijateljima naroda i predaju revolucionarnom sudu koji ih kažnjava na ne manje od 10 godina zatvora i konfiskaciju imovine«. Dekretom SNK od 7. avgusta trgovinska razmjena u žitorodnim oblastima proglašava se obaveznom. Drugim dekretom SNK od 22. jula odredjuju se vrlo teške kazne za lica uhvaćena u špekulaciji. Po odluci Narodnog komesarijata za prehranu od 9. oktobra isporuka poljoprivrednih proizvoda koncentrisana je u rukama prehrambenih organa. Dekretom SNK od 21. novembra narodni komesarijat za prehranu dobija pravo raspodjele svih poljoprivrednih proizvoda.⁸³

Sve ove odluke imale su za cilj da centralistički organizuju prehrambenu politiku, zemlju izvedu iz ekonomske krize i u krajnjoj liniji spasu samu revoluciju. Poslije uspostavljanja komiteta sirotinje mjere sovjetske vlade su praćene procesom jakog zaoštavanja klasno političke borbe na selu.

Ideja o organizovanju posebnih institucija sirotinje potiče od Lenjina i starija je od odluke o formiranju komiteta sirotinje. On to pitanje pokreće još u doba februarske revolucije i poslije revolucije više puta. 22. maja 1918. godine u »Pismu petrogradskim radnicima« on piše ili će buržoazija pri pomoći kulaka uništiti sovjetsku vlast, ili će proletarijat organizovati seljačku sirotinju i uništiti njih. Lenjin odbacuje sve lijevo-eserske prigovore da su boljševici protiv srednjeg seljaka, ističući da oni čak hoće savez sa njim.

Još prije juna u nekim mjestima dolazi do stvaranja komiteta sirotinje ili sličnih organa. U tverskoj guberniji postojali su »komiteti gladnih«; slično je bilo u tulskoj i ufimskoj guberniji.⁸⁴

Poslije dekreta od 11. juna 1918. godine rad na organizaciji komiteta sirotinje postaje glavna briga partije i organa vlasti. On je počeo već u julu mjesecu da bi u avgustu i prvoj polovini septembra doživio najveći intenzitet. Poslije toga dolazi do pada, u prvoj polovini oktobra nastupa ponovni uspon, a od novembra rad je potpuno obustavljen. Najviše ih je formirano u drugoj polovini septembra, oko 70 %. Krajem oktobra bilo ih je nekoliko desetina hiljada.⁸⁵ Naj-

⁸² K. V. Gusev, *Krah partii levih eserov*, str. 171.

⁸³ *Komitety bednoty. Sbornik materialov, tom I. Gosudarstvennoe izdatelstvo kolhoznoj i sovhoznoj literatury, Moskva—Lenjingrad 1933, str. 71—76.*

⁸⁴ Isto, str. 16.

⁸⁵ U Zborniku »*Kombedy RSFSR*« (Moskva 1933, str. 19) tvrdi se da ih je krajem oktobra 1918 (po podacima NKVD) bilo 31.268. Pitanje njihovog broja izazvalo je razna gledišta. U novije vrijeme utvrđen je veći broj; u »*Istorii graždanskoj vojny v SSSR*« (Moskva 1957, str. 159) pominje se cifra od 80.000. B. G. Verhovenj (K voprosu o čislečnosti kombedov v RSFSR istorija SSSR, 4/1958, str. 126) utvrđuje cifru od 104.997.

češći oblik formiranja bile su skupštine sirotinje, a često i skupštine svih stanovnika, pri čemu je uticaj bogatijih seljaka na izbore bio česta pojava. Prvo su stvoreni gubernijski i sreski komiteti sirotinje, poslije čega na njih prelazi zadatak oko organizovanja nižih organa.

Socijalni sastav komiteta se mijenja. U početnoj fazi u njih ulaze i mnogi bogatiji seljaci. Na inicijativu Lenjina počinje privlačenje »srednjaka« u njihove redove. U članku »O savezu seljaka i radnika«, koji je 10. avgusta upućen svim gubernijskim sovjetima narodne privrede i prehrambenim komitetima ističe se: »Komiteti sirotinje treba da budu revolucionarni organi čitavog seljaštva, protiv bivših spahija, kulaka, kupaca i popova, a ne samo organi seoskog proletarijata protiv čitavog ostalog seoskog stanovništva.«⁸⁶ No, glavninu sastava komiteta sirotinje od početka do kraja čine siromašni zemljoradnici i članovi RKP(b).

Njihova aktivnost na ekonomskom planu je vrlo široka, zbog čega će od samog početka dolaziti do miješanja kompetencija između njih i sovjeta. Glavni zadaci su im: prvo, ustanovljenje spiskova sirotinje i organizovanje sistema njenog snabdijevanja, drugo, evidencija hljeba i dr., treće, popis njiva, ritova i nadgledanja raspodjele ispaša, četvrto, konfiskacije viškova hljeba i raspodjela stoke, peto, briga o usjevima, šesto, briga o žetvi, sedmo, borba protiv špekulacije prehrambenim produktima, osmo, stalna saradnja sa prehrambenim odredima na terenu itd.⁸⁷

Naročita pažnja obraćena je na centralnu crnozemu oblast koja je bila najbogatija rezervama hrane. U borbi sa kulacima komiteti sirotinje služe se kontribucijama imovine i porezima. Oni su imali zadatak od VCIK da realizuju vanredni porez od 10 milijardi rubalja. Komiteti dijele konfiskovana sredstva za proizvodnju po principu ravnopravnog korišćenja. Kargantinska opština jelatomskog sreza tambovske gubernije na svojoj skupštini od 22. IX. 1918. rješava da u roku od tri dana komiteti sirotinje treba da ustanove spiskove sa svim živim i mrtvim inventarom, poslije čega opštinski komiteti treba da pristupe njenoj raspodjeli na jednake djelove.⁸⁸

Teži i složeniji rad imali su da obave ovi organi u siromašnim oblastima sjevera gdje je problem gladi bio naročito akutan. Takva situacija vladala je u Komi kraju: u pečorskom srezu hljeb se skoro nije proizvodio. Komiteti su putem beskompromisnog pritiska na bogate spašavali hiljade ljudi od smrti, oni su vodili borbu protiv špekulacije i brinuli se da se konfiskovana imovina pravilno dijeli.⁸⁹

Politični značaj komiteta sirotinje određen je njihovom osnovanom aktivnošću na planu ekonomskog i političkog diskreditovanja seoske buržoazije i stvaranja uslova za širenje revolucionarnih ideja u masama. U oba slučaja oni djeluju kao jedan od institucija revolucionarnog sistema. Proces institucionalizovanja sela išao je po dvije linije: Organizovanje seoskih i opštinskih komiteta sirotinja i partijskih ćelija. Partijske organizacije gubernija i srezova davale su svoje kadrove za organizovanje komiteta sirotinje, a ovi su sa svoje strane stvarali uslove za nicanje partijskih organizacija na terenu. O tome govori veliki broj članova

⁸⁶ Komitety derevjanskoj bednoty moskovskoj oblasti. Moskovski rabotnij, 1938, str. 123—124.

⁸⁷ Komitety bednoty, I, str. 27.

⁸⁸ Isto, II, str. 38, dok. 277.

⁸⁹ Komitety derevjanskoj bednoty Komi kraja 1918. Syktyvkar 1958, str. 13.

partije u redovima komiteta sirotinje. Komiteti se vrlo često obraćaju partijskim rukovodstvima za pomoć ili im podnose izvještaje o radu. Tako odajevski sreski komitet izvještava tuljski gubernijski komitet RKP(b) o svom radu: on ističe da su nesigurni elementi zamijenjeni, da su organizovane partijske ćelije i kulturno-prosvjetni kružoci, da su za praznične dane organizovani mitinzi, da je sav kulački inventar uzet na evidenciju, da je u srezu na kulake nametnuta kontribucija od 200.000 rubalja, da je u svakoj opštini u selu izabran po jedan čovjek za širenje propagandne literature.⁹⁰

Osim uništavanja ekonomske i političke baze kontrarevolucije ovi organi neposredno su radili i na vojnim zadacima, organizujući takozvane pukove sirotinje. Takvo rješenje doneseno je na Kongresu komiteta sirotinje Sjeverne oblasti. VI kongres sovjeta odlučio je da se takvi pukovi organizuju svuda. Komiteti sirotinje aktivno su radili i na organizovanju snaga za potrebe Crvene armije.⁹¹

Odnos sovjeta i komiteta sirotinje bio je aktuelan sve vrijeme. Vidna su tri tipa tih odnosa: prvo, kada komiteti predstavljaju odjeljenja sovjeta i od njih zavise, drugo kada postoje paralelno sa sovjetima i, treće, kada oni istiskuju sovjete i faktički postaju »sovjeti sirotinje«, ili »seoski vojno-revolucionarni komiteti«.⁹²

Sama činjenica o miješanju kompetencija govori o nedovoljnoj stabilnosti revolucionarnog sistema. U vrijeme organizovanja organa sirotinje mnogi niži sovjeti (seoski i opštinski) nisu bili izišli iz etape početništva, negdje su vršili samo neke funkcije, negdje su vlast vršili izvršni komiteti sovjeta, negdje reonski izvršni komiteti, a negdje ju je vršio seoski kmet.⁹³ Formiranjem komiteta sirotinje mnogi sovjeti su potisnuti njihovom samovoljom ili su jednostavno zamijenjeni.⁹⁴

Odnos sovjeta i komiteta sirotinje pri kraju 1918. godine bio je toliko aktuelan da je tom pitanju na VI kongresu Sovjeta (novembra 1918) posvećena pažnja. U rezoluciji je rečeno: »Samo će se stvaranjem jedinstvene sovjetske organizacije u gradu i selu učvrstiti slivanje proletarijata grada sa proleterskim ili poluproleterskim elementima sela u zajedničkoj borbi protiv svih vidova ugnjetavanja«.⁹⁵ Kongres preporučuje gubernijskim i sreskim sovjetima da pristupe ponovnom izboru opštinskih i seoskih sovjeta uz pomoć komiteta sirotinje. Taj proces trajao je od decembra 1918. do januarja 1919. godine, poslije čega komiteti prestaju funkcionisati.

Da njihovo formiranje nije bilo slučajna i prolazna pojava, pokazuje činjenica o zakasnelom organizovanju ovih institucija na teritoriji Ukrajine, poslije njenog oslobođenja od njemačke okupacije. Po odluci Radničko-seljačke vlade Sovjetske Ukrajine od 9. maja 1920. godine, koju je potvrdio sveruski kongres sovjeta, na čitavoj teritoriji republike stvoreni su »Komiteti nezamožnih seljan«, koji su imali iste zadatke kao i komiteti sirotinje. I u Ukrajini i u Belorusiji njihov rad odvijao se u uslovima oštre borbe proti buržoasko-nacionalističkih snaga.⁹⁶

⁹⁰ Kom. der. bed. Mosk. oblasti, str. 178.

⁹¹ Komitety bednoty, I, str. 43.

⁹² Isto, str. 37.

⁹³ Isto, str. 190—191.

⁹⁴ Kom. der. bed. Mosk. oblasti, str. 178.

⁹⁵ Komitety bednoty, I, str. 41.

⁹⁶ Zakon o komitetah nezamožnyh seljan. Harkov 1920, str. 3—8.

Sama institucija komiteta sirotinje jedna je od najinteresantnijih tekovina socijalističke revolucije. U sovjetskoj historiografiji ona nije dovoljno izučena. Uglavnom, napisano je samo nekoliko regionalnih monografija i članaka. U svima njima ponavlja se stara teza da su komiteti sirotinje stvoreni iz ekonomskih razloga i da je njihov značaj na planu zaoštavanja klasne borbe na selu bio vrlo veliki. Naše je mišljenje da istorijska analiza druge činjenice ima presudan značaj, određen specifičnostima ruskog revolucionarnog procesa. Taj značaj jasno je podvučen u Lenjinovim riječima: »Menjševici i eseri su nas plašili rascjepom, koji ćemo izazvati na selu stvaranjem komiteta sirotinje. No, što znači ne razbiti selo? To znači ostaviti ga pod vlast kulaka. Ali upravo mi to nećemo i zato smo riješili razbiti selo. Mi smo govorili: da smo izgubili kulake. To je istina, od te nesreće se ne možeš sakriti, no mi ćemo dobiti hiljade i milione siromaha, koji će stati na stranu radnika«. ⁹⁷ Ovim riječima ne treba komentara; one jasno određuju osnovni zadatak avangarde u odnosu na selo, u borbi za selo. Samo takvom organizacijom se mogu ispraviti greške Pariske Komune i Prve ruske revolucije. U Rusiji je revolucija počela odozgo, iz grada, i poput lepeze spuštala se na selo. Samim time ona je više nego i jedna druga djelo proleterske avangarde. Selo je u početku bilo dosta isključeno iz tog procesa, pa ga je kasnije reflektovalo iz svojih različitih uglova. Zato na njemu mogu dugo i nesmetano egzistirati i menjševičke i eserske i mnoge druge koncepcije, zato su boljševici dugo morali da taktiziraju sa tim sitnoburžoaskim partijama u borbi za selo. Kada je oktobarski revolucionarni proces zahvatio svu zemlju, početkom 1918. godine, selo ga prihvata dosta dezorijentisano, sve dotle dok propagandni naponi boljševika nisu ubrzali »spuštanje« tog procesa u seljačku masu. Na domaku je bila socijalistička revolucija na selu, klasni sukob između onih koji imaju i onih koji nemaju. Tradicionalističko-psihološki odnosi između tih slojeva dugo vremena su paralizovali tu borbu, sirotinja je bila u podređenom položaju, trebalo ju je organizovati. Sovjeti su po svojoj idejnoj orijentaciji bili njeni organi, ali u početku, zbog specifičnih političkih uslova oni su dosta pod uticajem imućnih; u drugim slučajevima produžen je rad starih zemstava.

Dekretom o stvaranju komiteta sirotinje sirotinja dobija svoju vlast koja joj omogočava da povede beskompromisnu borbu protiv »kulaka«, da ih ekonomski i politički diskredituje. Ta »čista« klasna borba je osnovni dokaz »spuštanja« socijalističke revolucije u mase. U uslovima drugih revolucija, pa i kod nas, taj proces je u mnogo čemu bio obrnut — od sela prema gradu. Selo je od početka prolazilo kroz oružanu borbu u sopstvenim okvirima da bi se pobjedom revolucije proširila na grad, odnosno bila nametnuta gradu u vidu kratkotrajnog političkog obračuna. To je bio posljednji talas te borbe koji je završen političkom pobjedom. No i u ruskim i našim uslovima politička pobjeda nije rješavala sve, ona je ostavljala gotovo netaknutu »pobjedu nad sopstvenom učmalošću, raspuštenošću, sitnoburžoaskim egoizmom, nad tim navikama koje je prokleti kapitalizam ostavio u nasljedstvo radniku i seljaku«. ⁹⁸ Zato pobjedonosno selo sa malobrojnim revolucionarnim kadrovima, bez sistematske i permanentne akcije avangarde, ne može, u mirnim uslovima, odoljeti tom malogradjansko-čaršijskom pritisku nego postepeno podleže njegovom uticaju, mijenjajući fizionomiju i suštinu same revolucije.

⁹⁷ V. I. Lenjin, Rečk delegatam komitetov bednoty moskovskoj oblasti 8. XI. 1918. Kom. der. bed. Mosk. oblasti, str. 133.

⁹⁸ V. I. Lenjin, Pol. sob. soč., tom XXXIX, str. 5.

U ruskim uslovima komiteti sirotinje kao organi siromašnog seljaštva bili su organi revolucije uopšte, njene filozofije. To je bila filozofija avangardne (napredne inteligencije i radničke klase), i ona je išla odozgo prema dole, ne dozvoljavajući da se razvodni u revolucionarno nedozreloj i pragmatističkoj masi. Onog momenta kad je revolucionarni sistem na selu očišćen od kontrarevolucionarnih uticaja, preko mnogih devijacija adekvatnih stepenu opšteg razvitka masa, komiteti sirotinje prestaju funkcionisati ostavljajući za sobom jasnu situaciju »ko je ko«. Revolucija je dovedena »na čistac«.

U periodu do 1919. godine završeni su osnovi socijalističkog preobražaja na ruskom selu, seljački pokret je u najvećem broju prihvatio revolucionarnu platformu. Probudilo se vjekovima eksploatisano i kulturno-politički zaostalo selo, probudilo se u prkosu, i prvi put jasno znalo šta hoće. Ruska komunistička partija (boljševika) nije dozvolila da taj prkos podje putevima strasti, ona ga je od početka sitematski vodila u borbi protiv ostataka buržoaskih snaga. Uz pomoć seljaštva ona je obezbijedila stabilnost društva, dobijajući seljaštvo, ona je dobila Rusiju. »Mi, partija boljševika, ubijedili smo Rusiju. Mi smo Rusiju osvojili od bogatih za siromašne, od eksploatatora za radne ljude. Mi treba sada da upravljamo Rusijom,« govorio je Lenjin.⁹⁹ I kasnije (1921), kada se zbog teške ekonomske situacije našla u bezizlaznom položaju, Partija, prelazeći na Nep, okrenula se selu. Nisu je pokobile ni oštre kritike iz sopstvenih redova, od strane tzv. »radničke opozicije«, grupe »demokratskog centralizma« idr. koje na Lenjinov savez radničke klase i seljaštva gledaju kao na kapitulaciju proleterske diktature pred sitnom buržoazijom odričući revolucionarnu ulogu siromašnog seljaštva u proletarskoj revoluciji. Na V Sveukrajinskom partijskom kongresu u Harkovu, novembra 1920. predstavnik »radničke opozicije«, Antonov demagoški izjavljuje da je »CK prodao proleterijat za lećinu kašu seljacima«, okrivljuje Lenjina da u partiji ne sprovodi proletersku politiku nego lavira između seljaštva i proleterijata.¹⁰⁰

Oni nisu vidjeli da se takvim »laviranjem« osigurava pun uspjeh revolucije. Agrarno i uopšte socijalno zakonodavstvo na selu moralo je biti adekvatno usponu revolucionarnog procesa, uzajamno djejestvo raznih revolucionarnih faktora na zajedničkoj platformi revolucionisalo je svijest ljudi, osmišljavalo svaki novi korak. Oktobarski udar ostao bi običan državni prevrat ukoliko njegova svijest ne bi postala opšta. Sve mjere boljševičke partije i sovjetske vlasti imale su cilj da »spuste« revoluciju u mase; u prvom talasu, do sredine 1918. godine, te mjere su izazvale osnovnu polarizaciju i osnovni klasni obračun; od sredine godine, odnosno od stvaranja komiteta sirotinje, počinje klasna polarizacija u »mikro-razmjerama«, na selu. Njenim završetkom završava se proces klasnog raslojavanja ruskog društva.

Ali ne i konačne klasne pobjede. Stare snage su ekonomski i politički diskreditovane, ali je ostala njihova svijest, spremnost da borbu nastave u novim uslovima i na novi način. Privremeno vraćanje u doba NEP, dokaz je snage tog oportunizma, ali i dokaz svijesti novih snaga da privremenim povlačenjem privremeno iskoriste te snage, do formiranja svoje ekonomske moći i nove duhovne atmosfere. Revolucija se nije završila oružanim obračunom, sa njim ona dobija samo političke

⁹⁹ Isto, tom XXVII II, str. 214.

¹⁰⁰ M. M. Vaser, Borba, KP protiv antilenjinskoj »rabočej opoziciji« i sa raznovidnostej v pervye gody NEP (10 do 11 sjezdy partii). Vestnik Mosk. univ. 4/1957, str. 164—167.

pretpostavke da organizuje novi sistem na osnovu svojih koncepcija. Tom novom procesu prijeti opasnost od starog u vidu uticaja na duhovnom i psihološkom planu, gdje stare snage dugo vremena poslije revolucije zadržavaju svoj uticaj. To djelovanje u nerazvijenim uslovima sela, pošto prodje glavni revolucionarni talas i počnu prve ekonomske teškoće, organizovano ili pak stihijno vraća raspoloženje na stari psihološki kolosjek, potkopavajući tekovine revolucije. Oktobarska revolucija je pokazala dva puta likvidiranja tog uticaja: potpuno diskreditovanje buržoaske inteligencije ukoliko se otvoreno suprotstavlja novom sistemu, i drugi-organizovanje njenog rada na revolucionarnoj platformi ukoliko je solidarna sa njim.

Revolucionarna institucionalizacija imala je takodje za cilj da centralistički organizuje borbu onih snaga koje su socijalno-ekonomski predisponirane za revoluciju. Trebalo je sistemom raznih organa vlasti, centralistički organizovanih, kompenzirati nesposobnost tih snaga da odmah poslije revolucije duhovno nadrastu svoje protivnike i spriječiti da se miješanjem raznih uticaja rodi nova malograđanska atmosfera na zajedničkoj revolucionarnoj platformi. Osnovni je zadatak pobjedonosne avangarde, ukoliko ne želi da se razvodni u nezreloj mješavini starog i novog u čovjeku i društvu, da sistematski organizovanom i brzom kulturno-prosvjetnom akcijom formira svoje snage u gradu i na selu. Jer ideološke koncepcije ostaju da vise u vazduhu ukoliko nemaju opšteobrazovnu potku, ukoliko ih ne nosi adekvatna društvena svijest. Ključ za rješenje tih problema leži na selu kao rezervoaru najbrojnije i kulturno najzaostališe snage revolucije. Oktobarska revolucija je pokazala vrijednost takve orijentacije.

Osvrćući se na problem seljaštva u februarskoj i oktobarskoj revoluciji mi smo istakli osnovne razlike u odnosu raznih partija prema tom faktoru. Buržoaske partije shvatile su seljaštvo na stari način, kao eksponenta, u duhu svih ranijih revolucija; zato su brzo izgubile pozicije u njemu. Boljševička partija od početka ovaploćivala je koncepcije o savezu radničke klase i seljaštva čime je revoluciju brzo izvela sa ulice na ruske prostore. Ona je pobjedu revolucije shvatila kao osnovni politički preduslov za otvaranje socijalističkog revolucionarnog procesa, za revoluciju svijesti.